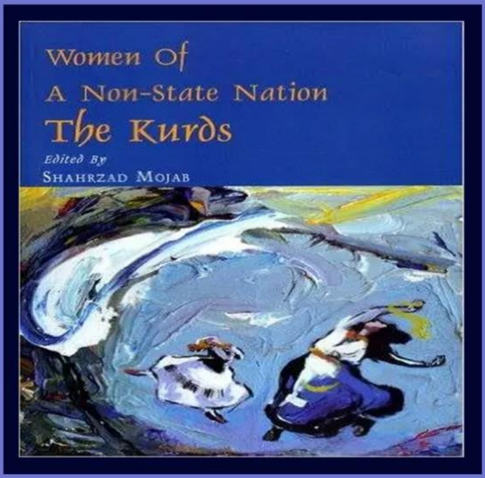

ژنان و ناسیونالیسم لە کۆماری کوردستانی ١٩٤٦ دا

وەرگێڕان: ئەحمەد ئەسکەندەری

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

ژنان و ناسیونالیسم لە کۆماری کوردستانی ١٩٤٦دا

وەرگێڕان: ئەحمەد ئەسکەندەری

ناوڕۆک:

– وەکوو پێشەکی
– ناسیونالیسمی میللەتێکی بێدەوڵەت
– سەرهەڵدان و رووخانی کۆماری کوردستان
– ژنانی میللەت
– پێکەوەنانی میللەت لە کۆماری کوردستاندا
– دایکی میللەت
– حیزبی ژنان
– کونفرانسی یایان لە ئەنجومەنی فەرهەنگی کوردو شورەوی[سۆڤییەت]
– سازکردنی حیزبی دیموکرات (لەلایەن ژنانی کوردستان)
– ڕێوشوێندانان بۆ پێکهاتەی هاوسەریەتی
– پرسی وشیاری فێمینیستی
– ئەنجام

وەکوو پێشەکی

کتێبی (Women of A Non-state Nation, The Kurds ژنانی میللەتێکی بێدەوڵەت، کوردەکان) کە لەلایەن خانمی شەهرزادی موجابەوە ئامادەکراوە، ساڵی ٢٠٠١ لە ئەمریکا بڵاوکراوەتەوە. ئەم کتێبە زۆربەنرخە کە لێکۆڵینەوەیەکی زانستیانەیە سەبارەت بە دەوری ژنان لەبوارەجۆراوجۆرەکانی ژیاندا بەدرێژایی مێژووی کوردستان، بریتیە لە پێشەکییەکی چڕوپڕ و لەسێ تەوەردا پێشکەشکراوە. پێشەکی کتێبەکە لەلایەن شەهرزادی موجاب خۆیەوە نووسراوە و ناوەڕۆکی هەموو باسەکانی کتێبەکەمان پێدەناسێنێت.

سەردێڕی تەوەری یەکەمی ئەم کتێبە «ڕوانگە مێژوویەکان»ە کە پێکهاتووە لە سێ‌بەش:

١- «پرسی ژنان لەگوفتاری ناسیونالیستەکوردەکان لە خولی کۆتایی ئیمپراتوری عوسمانیدا» لەنووسینی جانێت‌کلای (Janet Klein)؛

٢- «ژنانی کورد لە قسطنطنیە لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا»، لەنووسینی روهات ئالاکوم (Rohat Alakom)،

٣- «ژنان و ناسیۆنالیسم لە کۆماری کوردستانی ١٩٤٦دا»، لەنووسینی شەهرزادی موجاب.(Shahrzad Mojab)

تەوەری دووهەم لەژێر سەردێڕی «ڕوانگە سیاسیو یاساییەکان»دایە کە پێکهاتووە لە سێ بەش:

١- «لە عادیلەخانمەوە هەتا لەیلا زانا: ژنان وەکوو ڕێبەرانی سیاسی لەمێژووی کوردستاندا»، لەنووسینی مارتین ڤان برۆینسۆن(Matin van Bruinsson) ؛

٢- «ژنانی کۆچکردووی کورد لە ئەستەموول: کۆمەڵگا و سەرچاوەپێویستەکان بۆبەشداری سیاسی ناوچەیی بۆ ئەو تاقمە کۆمەڵایەتییەی کە خراوەتە پەراوێزەوە»، لەنووسینی هایدی ویدێل (Heidi Wedel)؛

٣- «ژنانی کورد ومافی چارەی خۆنووسین: سەرنجێکی فێمینیستی بۆ یاسا نێونەتەوەییەکان»، لە نووسینی سوزان مەکدانالد. (McDonald Susan)

سەرچاوە
Serchawe

تەوەری سێهەمی کتێبەکە لەژێر سەردێڕی «ڕوانگە کۆمەڵایەتی، فەرهەنگیو زمانناسییەکان»دایە کە بریتیە لە پێنج بەش:

١- «دەرمانکەر، نهێنیئامێز یان جادوویی: هەڵبژاردە لەشساخییەکانی ژنان لەشارێکی کوردستاندا»، لەنووسینی ماریا ئۆوشی(Maria O Shea)؛

٢- «فۆلکلۆرو فانتازیا: ناساندنی ژنان لە نەریتی گێڕانەوەی کوردەکاندا»، لەنووسینی کریستین ئاڵیسن (Christine Allison)؛

٣- «پەیکەرەی ژنانی کورد لە سۆفیگەری هاوچەرخدا»، لەنووسینی ئانابێل بوتچێر(Annabelle Böttcher)؛

٤- «سیماکانی رۆژهەڵات لەرۆڵی ژنانی کورد لە کۆمەڵگەی کوردستاندا»، لەنووسینی میرێلا گالێتی (Mirella Galletti)؛

٥-« (دووبارە) بەرهەمهێنانەوەی پیاوسالاری لە زمانی کوردیدا»، لە نووسینی ئەمیری حەسەنپوور (Amir Hassanpour)

دوکتۆر شەهرزادی موجاب پرۆفیسۆری زانکۆی تورانتۆیە لە کانادا، بەڕێوەبەری ناوەندی لێکۆڵینەوە لەسەر ژنانو لێکۆڵینەوەی (ژەندەر) جنسیە لە زانکۆی تورانتۆ و هەروەها سەرۆکی کۆمەڵەی کانادایی لێکۆڵینەوەی پەروەردەی گەورەساڵانە. بۆوەرگرتنی زانیاری لەسەر چالاکییەکانی پرۆفیسۆر موجاب و هەروەها بۆلەنزیکەوە ئاشنابوون لە کارو هەڵسووڕانی زانستی و توێژینەوەی ئەم خانمە، دەتوانن سەردانێکی ئەم سایتە بکەن لەسەر ئینتەرنێت:

http://www.oise.utoronto.ca/lhae/Faculty_Staff/1508/Shahrzad_Mojab.html

لەوەرگێڕانی کوردی ئەمدەقەدا داوام لە شەهرزادخانم کرد کە ئەوبەشە لە نووسراوەکەی وا ڕاستەوخۆ لە سەرچاوە کوردیەکانەوە وەریگرتووە بۆم بنێرێت با من ناچارنەبم لەئینگلیزیەوە دەقێک بکەم بەکوردی کەخودی دەقەکە کوردی بووە! ئەویش بەخۆشیەوە ئەم کارەیکردو ئەو بەشە لە نووسراوەکانی بۆناردم کە لە «کوردستان» و لە «نیشتمان»دا بڵاوکراونەتەوە. من جگە لەگۆڕینی شێوەینووسین، دەقەکانم هەروەکوو خۆیان بەبێ دەستکاری نووسیوەتەوە، وەرگێڕانی فارسی ئەم دەقەم پێشتر بڵاوکردووەتەوە.

وەرگێڕ: ئەحمەد ئەسکەندەری ڕێبەندانی ٢٠٠٤

سەرەرای ئەوەی کە هەردوو وشەی دەوڵەت و حکوومەت عەرەبین، لەزمانی کوردیدا لە باشوور و رۆژهەڵاتی کوردستان وەک

سەرچاوە
Serchawe

یەک مانا ناکرێنەوە. لە باشوور state واتە دەوڵەت و government واتە حکوومەت. لەڕۆژهەڵات پێچەوانەیە؛ سەرۆکی دەوڵەت واتە سەرەک وەزیران و سەرۆکی حکوومەت واتە سەرەک کۆمارو یان پادشا. من لێرەدا لەباتی state دەوڵەتم داناوە. (وەرگێر)

ژنان و ناسیونالیسم لە کۆماری کوردستانی ١٩٤٦دا (١)

هەرچەند کوردەکان وەکوو گەورەترین میللەتی بێدەوڵەتی جیهان ناسراون، بەڵام مێژوویەکی دوورودرێژی دەسەڵاتدارەتیان هەیە. یەکەم مێژووی کوردەکان شەرەفنامە لەساڵی ١٥٩٧ دا لەلایەن شەرەفخان دەسەڵاتداری بەهێزی میرنشینی بەدلیسەوە نووسراوە. شەرەفخان لەبەرئەوە ڕووداوەکان دەگێرێتەوە کە مێژوونووسەکان بەسەرهاتی «میرو حاکمانی کوردستان»و «هەلومەرجەکان»و «هەڵوێستەکانی» ئەوانیان «لەحیجابی سیترو کیتماندا» شاردربووەوە. (شەرەفنامە چاپی تاران لاپەرەی ٩، ٥٨٦). لەگوێن ئەم سەرچاوەیە کە بەشێوەیەکی زۆربەرچاو پەسنیدراوە، بەدەوڵەتبوونی کوردەکان شێوازی جیاوازی بەخۆوەگرتووە هەرلە دەسەڵاتی سەربەخۆوە بگرە هەتا پاشایەتیو هەتا میرنشینی نیوەسەربەخۆ. ئەم سیستەمە هەتا ناوەراستی سەدەی نۆزدەهەم واتە ئەوسەردەمەی کە حکوومەتەکانی عوسمانیو ئێران بۆ ڕووخاندنی دوایین میرنشین لە شەش میرنشینە سەرەکییەکان هێزی چەکداریان بەکارهێنا، درێژەی هەبوو. خەبات بۆدامەزراندنی دەوڵەت بەدرێژایی سەدەی بیستەم بەردەوام ناوەرۆکی بزووتنەوە ناسیونالیستیەکانی کوردەکانی پێکهێناوە. گرینگترینی ئەم ئەزموونانە کەدەکرێت لە شێوازەکانی دەوڵەتی پێشمودێرن بناسرێتەوە، کۆماری کوردستانی ١٩٤٦ە کە لەباشووریرۆژهەڵاتی کوردستان کەئێستا بەشێکە لە باکووری ڕۆژئاوای ئێران، دامەزرا. دەکرێت ئەم دەوڵەتە نەک هەر لەبەر ڕواڵەتی کۆماریبوونەکەیو ئەوەی کەلەلایەن حیزبێکی سیاسیو کابینەیەکەوە بەرێوەدەچوو لە شکڵەکانی پێشمودێرنی پێشوو بناسرێتەوە، بەڵکوو هەروەها لەبەر سیستەمی مودێرنی فێرکردن، دەزگای ڕاگەیاندنی مودێرن، ئەرتەشی میللی، سیستەمی باجوەرگرتن[مالیات]، سروودی میللی، ئاڵای میللی، زمانی میللی و هەروەها وەگەڕخستنی ژنانیش لەبوارەکانی فێرکردن، فەرهەنگو ژیانی سیاسیدا.

لەهەمانکاتدا کە هەبوونی ژنان لەژیانی پەروەردەو سیاسەتی کۆماری کوردستاندا دەستبەجێ ئەم دەوڵەتە لە هەموو شکڵەکانی پێشمودێرنی دیکەی کوردی جیادەکاتەوە، ئەمبەشە [لەم کتێبە] ئەوەمان پێنیشاندەدات کە ئەزموونی دەسەڵاتی دەوڵەت لەهەردوو حاڵەتەکەدا تایبەتمەندی پیاوانەیان هەیە. لەڕاستیدا خەباتی میللی بۆدەسەڵاتدارەتی ڕێک هەروەکوو مافەنێونەتەوەییەکان کەپشتگیری لەمافی چارەی خۆنووسینی کوردەکان دەکەن، سیاسەتێکی بەتەواوی پیاوانەیە. ئەم بەشە لە خۆتێوەردانی ژنان لە بوارەکانی سیاسەت دەکۆڵێتەوە کە بەپێی دابونەریت بواری پیاوانەبوون. ئەم

لێکۆڵینەوەیە لەسەر بناغەی توێژینەوە لەسەر بڵاوکراوەکانو بەڵگەنامەکانی دەوڵەت و چاوپێکەوتن لەگەڵ ئەوژنانو پیاوانەی کە لەسەردەمی کۆماری کوردستاندا ژیاون، بەڕێوەچووە. حکوومەت لەماوەی کورتی ژیانی خۆیدا چەندین هەنگاوی هەڵگرت بەرەو بەشداریدانی ژنان لەژیانی کۆمەڵایەتیدا. بەڵام ژنان نەک وەکوو هەڵسووراوانی بزووتنەوەی ژنان و یان سەرۆکو کادرە هەڵسووراوەکانی حیزب بەڵکوو بۆ پشتگیریکردن لە پرسیمیللی چوونە ناو بوارەکانی دەرەوەی ماڵەوە. ڕێبەرانی پیاوی ئەم بزووتنەوە میللیە ڕۆڵێکی "شیاو"و "شەرافەتمەندانە" یان بۆ ئەم ژنانە وەکوو نموونەی بەرجەستەی میللەتێکی مودێرن و وەکوو «دایکی نیشتمان»ی پەسندراو ڕەچاوکردبوو.

ناسیونالیسمی میللەتێکی بێدەوڵەت

پاش رووخانی میرنشینەکان لە ناوەراستی سەدەی نۆزدەهەمدا، داخوازی پێکهێنانی دەوڵەتێکی کوردی بەردەوام لەڕۆژەڤی بنەماڵە لەدەسەڵاتکەوتووەکاندا هەبوو. حاجیقادریکۆیی (١٨١٨ - ١٨٩٧) مەلا و شاعیر کۆچیکردبوو بۆ ئەستەمووڵ و داوای لە کوردەکان دەکرد ڕاپەڕن و دەوڵەتی خۆیان دابمەزرێنن. حاجیقادر هەروەها هانی کوردەکانی ئەدا کە زمانی خۆیان بەکاربێنن، زانستی نائایینی مودێرن وەربگرن، بەکچەکانیان بخوێنن و لەبڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەو گۆڤاردا هەڵسووراوبن. جگەلەوەش تاقمێک لە رووناکبیرانی خوێندەواری مەدرەسەمودێرنەکانی دەوڵەتانی عوسمانی و ئێران لەسەرەتای سەدەی بیستەمدا خەریکی سەرهەڵهێنانبوون ئەم هەڵسووراوانە لە ئەستەمووڵی پایتەختو باقی شارەناوەندیە گرینگەکان خەریکی ڕێکخستن و دەرکردنی بڵاوکراوەبوون. بزووتنەوەی تورکەگەنجەکان لەسەرەتای سەدەی بیستەمدا هەروەک بزووتنەوە میللیو دیموکراتیکەکانی ئەورووپاو ئاسیا دنەدەری بیری پێکهێنانی میللەتێکی مودێرنی کوردیو دەوڵەتی میللی بوون. یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی لەساڵی ١٨٩٨ دا دەرچوو. دوابەدوای ئەو یەکەم ڕێکخراوی سیاسی لەساڵی ١٩٠٨ دا پێکهات. بەڵام ڕێبەرایەتی ئەم چالاکیانە لەدەستی ئاریستۆکراسی خاوەن مڵکدا بوو.

شەری جیهانی یەکەم بووەهۆی ماڵوێرانی زۆر گەورە لەکوردستان. دەوڵەتی عوسمانی بەدوای جینوسایدی (گەلکوژی) ئەرمەنیەکان لەساڵی ١٩١٥ دا چەندسەدهەزار کوردیشی بەرەو ڕۆژئاوای تورکیا دوورخستەوە. زۆربەی ئەوانە پێشئەوەی بگەنە شوێنی نیشتەجێبوونیان لەبەینچوون. بەڵام ئەم ئیمپراتۆریە لەشەردا شکستی خواردو زۆربەی سەرزەمینەکانی لەنێوان دەسەڵاتە ئورووپاییەکاندا دابەشکرا. دەوڵەتەنوێکانی سووریا و عێراق لەلایەن بەریتانیا و فەرانسەوە دامەزرانو لەئاکامدا کوردستانی عوسمانی لەنێوان دەوڵەتە تازەکان و هەروەها تورکیادا دابەشکرا. سەرکەوتووەکانی شەڕ لە پەیمانی سێڤر (Sèvres)دا ساڵی ١٩٢٠ بەڵێنی دامەزراندنی حکوومەتێکی کوردیاندا. بەڵام پێش دامەزراندنی ئەم دەوڵەتە عوسمانیەکان پاش تێکشکان خۆیان کۆکردبووەوە و بە هێزی دوبارە ڕێکخراوەوە بەدەستی مستەفا کەماڵ دەسەڵاتێکی

کارامەیان لەسەر ئەوەندەی کە لە سەرزەمینی ئیمپراتۆری مابووەوە، واتە تورکیا ئێستا، دامەزراند. لەژێرکارتێکردنو ئاڵوگۆڕ لەترازووی هێزەکاندا پەیمانیسێڤر جێگای خۆیدابە پەیمانی لۆزان(Lausanne) کەتێیدا ناوێک لە دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی نەبراوە. ساڵی ١٩٢٣ تورکیا کۆماری ڕاگەیاندو دەستبەجێ و بەزۆر کوردەکانیان لەناو ئەو ڕژێمە ناسیونالیست - قەومیەی کە خەریکی سەرهەڵێنانبوو، تواندەوە.

خەباتی کوردەکان بۆ دەسەڵاتدارەتی لەژێر فەرمانرەوایانی `مودێرن` و چڕکراودا(متمرکز) پاشەڕیش هەر بەردەوامبوو. زنجیرەیەک شۆڕشی گەورە کەلەنێوان ساڵەکانی ١٩٢٥ تا ١٩٤٢ لەئێران، تورکیا و عێراق بەرپاکران، بەتوندی سەرکوتکران. لەعێراقی داگیرکراو و لەژێر دەسەڵاتی بەریتانیادا دەوڵەتێکی خودموختار بەسەرۆکایەتی شێخ مەحموود کە ڕێبەرێکی ئایینیو فیئۆداڵێکی خاوەن زەویزۆربوو، لە کۆتایی ساڵەکانی ١٩١٠ و سەرەتای ١٩٢٠ دا بەدەسەڵات گەیشت. شێخ مەحموود بەرامبەر بەو سنوورانەی بەریتانیاییەکان لەبەردەمیان دادەنا ڕادەوەستاو خۆی کرد بە پادشای کوردستان. بەڵام دەوڵەتەکەی ئەویش لەچەشنی میرنشینەکانی قەدیمو سەرەرای کابینەو لەشکرێک کە بەشێکیان خولیپەروەردەیاندیبوو و هەروەها سەرەرای هەبوونی بڵاوکراوەی دەوڵەتی، لەباری ڕێکخستنەوە فیئوداڵی بوو. هیچ حیزبێکی سیاسی لەئارادا نەبوو و دەسەڵاتیش لەدەستی شێخ مەحموود و بەشێکی بەربڵاوی ئاغاوبەگی خاوەنمڵکدابوو کە ئەوخۆی داینابوون. لەژیانی جووتیارانو ژناندا کە زۆربەی نفووسیان پێکدەهێنا، هیچ ئاڵوگۆڕێک پێکنەهات. دابەشبوونی دووبارەی کوردستان شوێنەواری دژبەیەکی لەسەر گەشەی کوردەکان وەکوو میللەتێک دانا. لەکاتێکدا کە فیئۆدالیسم لەلادێکانی کوردستان زاڵبوو، کۆمەڵگای کوردەکان لە ئەرمەنستانی سۆڤییەت لە قەرەباغیژوورو خەریکی ئەزموونی ئاڵوگۆڕی سوسیالیستیبوون لەناوچە خودموختارەکەی خۆیان(١٩٢٩- ١٩٢٣). لەکاتێکدا کە ئێران و تورکیا کوردەکانیان بەتوندترین شێوە خستبووە بەر زمانکوژی و قەومکوژی، لەعێراقی ژێر دەسەڵاتی بەریتانیا و لەژێر چاوەدێری کۆمەڵی نەتەوەکان بەکوردەکان ئەو ئازادییەیان دابوو کە زمانی خۆیان لە پەروەردەو فێرکردن و لە بڵاوکراوەکانیاندا بەکاربێنن. هەرچەند زۆربەی کوردەکان هەتا ئەم دواییانەش نەخوێندەواربوون، کوردەکانی سۆڤییەت هەتاساڵی ١٩٣٠ هەموویان بەتەواوی خوێندەواربوون. گەلی کورد لەساڵی ١٩١٨وە لەژێر دەسەڵاتدارەتی سیستەمی سیاسی جۆراوجۆردابوون. هەرلە ژێردەسەڵاتی فەرانسە (سووریا ١٩٤٦ - ١٩٢٠) و بەریتانیاوە (عێراق ١٩٣٢ - ١٩٢٠) بگرە هەتا پاشایەتی سێکولار [نائایینی، عیلمانی] (ئێران ١٩٧٩ - ١٩٢٥، عێراق ١٩٥٧- ١٩٣٢)، هەتا دەوڵەتی ئایینی (ئێران لەساڵی ١٩٧٩وە) هەتا ڕژێمە نائایینیو ناسیونالیستە توندرەوەکان (تورکیا لەساڵی ١٩٢٣وە، عێراق لە ١٩٦٣وە و سووریا لە ١٩٦٣).

کاتێک کە یەکەمین دەوڵەتی خودموختار لەچەشنی مودێرن واتە کۆماری کوردستانی ساڵی ١٩٤٦ لە ئێران دامەزرا،

سەرچاوە Serchawe

کۆمەڵگای کوردستان بەگشتی کۆمەڵگەیەکی لادێنشین تێکەڵ لەگەڵ سیستەمی پێشکەوتووی پەیوەندی فیئۆداڵی و ڕێکخستنی عەشیرەتی هەرچەند روو لە فەوتان بەڵام بەهێز، کۆمەڵگای ناوشاری رووڵەگەشەی بەردەوام هەرچەند بە ئەسپایی، بورژوازی پچووکو بازرگانی و رووناکبیرانێکی سێکولار (نائایینی) کە خەریکی سەرهەڵدان بوون. هیچ شوێنەوارێک لە گەشەی پیشەسازی مودێرن و پرۆلیتاریا جگە لە ناوچە پەراوێزەکانی کوردستان لە کەرکووک و کرماشان دیارنەبوون. پارچەپارچەبوونی بزووتنەوەی میللی بەهۆی سنوورەکانی دەوڵەتەمیللییەکانەوە پرۆژەی دامەزراندنی میللەت و دەوڵەتی بۆ بزووتنەوەی میللی کورد ئاڵۆزتر کردبوو.

سەرهەڵدان و رووخانی کۆماری کوردستان

دامەزرانی دەوڵەتی کوردی کە لەژێر ئەو هەلومەرجە ژێئۆستراتیژیکەی لە سەرەوە باسکرا، داڕێژرابوو لەوەدەچوو دەستنەدات. بەڵام شەڕی جیهانیدووهەم ترازووی هێزەکانی لەناوچەکەدا تێکداو زەمینەیەکی لەباری بۆ بزووتنەوەی میللی کورد لەئێران پێکهێنا. ڕێک پاشئەوەی کە ئەڵمان ساڵی ١٩٤١ هێرشی بردەسەر سۆڤییەت، دووهێزی هاوپەیمان واتە بەریتانیا و سۆڤییەت بەمەبەستی پێشگرتن لەداگیرکردنی ئێران لەلایەن ئەڵمانەوە هێرشیان بردەسەر ئەم وڵاتە کە ئەوکاتە لەژێر دەسەڵاتی رەزاشادابوو و پشتیبە ئەڵمانەوە بەستبوو. هێزەکانی سۆڤییەت لە باکوورەوە ئێرانیان داگیرکردو بەریتانیا باشووریان گرتەژێر کونترۆڵی خۆیان و لەنێوانیاندا ناوچەیەکی بێلایەن پێکهات.

کوردەکان لە باکوور بەشێک لەبەرئەوەی ئەمکارە خێرا بووبەهۆی رووخانی دامودەزگا سەرکوتگەرەکانی حکوومەتی رەزاشا واتە پولیس، ئەرتەشو ژاندارمری لەکوردستان، بەرەوپیری ئەرتەشی سوور چوون. لەگەڵ لاوازبوونی دەوڵەتی پەهلەوی وشیاری میللی لەناو کوردەکانو تورکەکانی ئازەربایجان ئاشکرا سەریهەڵدا. هێزەداگیرکەرەکانی سۆڤییەت دەستەبەری ئەوەببون کە هەتا ئەوکاتەی کە شەربەردەوامە و ئەوان خاکی ئێرانیان داگیرکردووە، ڕێزبگرن لە تەواوەتی خاکی ئەم وڵاتە. لەهەمانکاتدا ئەوان پیانخۆشبوو هێمنایەتی لەکوردستان و ئازەربایجان بپارێزن چونکوو ئەو ناوچانە لەلایەن بەریتانیاو ئەمریکاوە بەکاردەهێندرا بۆ گەیاندنی یارمەتی مانوونەمان بەمەیدانەکانی شەر هەرلە ستالینگرادەوە بگرە هەتا لێنینگراد. کەوابوو یەکیەتی سۆڤییەت نەیدەهێشت کە بزووتنەوەی میللی کوردەکانو ئازەرییەکان هیچهەنگاوێک هەڵگرن بەتایبەت لەنێوان ساڵەکانی ١٩٤١ تا ١٩٤٥. سەرەڕای ئەو سنووردانانە ناسیونالیسمی کوردەکان و ئازەربایجانیەکان ژیانەوەیەکی بەخۆوە بینی.

ئەمریکا تەنانەت پێش کۆتاییپێهاتنی شەڕیش خەریکی یارمەتیدانبوو بە شای تازەی ئێران بۆ تەیارکردنی ئەرتەش و

ژاندارمری. خەڵک لەسەرانسەری وڵات بۆ دیموکراسیو سەربەخۆیی دژ بە زاڵبوونی رۆژئاوا، ئیگلیسیەکان و ئەمریکاییەکان خەباتیان دەکرد. شیرکەتە ئەمریکاییەکان لە حکوومەتی ئێران خوازیاری بەشبوون لەنەوتی باکووری ئێران کە دەکەوێتە نزیک مەیدانی نەوتی باکوو. یەکیەتی سۆڤییەت ئەمەی وەکوو پلانێک دەبینی کە ئەمریکا بۆ دامەزراندنی پێگەی چاوەدێری بەدرێژایی سنوورەکانی لەگەڵ کۆمارەکانی سۆڤییەت لە کەناری دەریای خەزەر دایدەرێژێت. هێزە رۆژئاواییەکان و بەتایبەت ئەمریکا لەگەڵ ئەوەدا کە شکستی ئەڵمانیان پێخۆشبوو، لەهەمان کاتیشدا لە سەرکەوتنەکانی حیزبە کۆمۆنیستەکان لە وڵاتانی یۆنان، ئالبانی، یۆگوسلاویا، چینو باقی شوێنەکانی دیکەی جیهان هەستیان بە مەترسی دەکرد. بە هۆی ئەم سەرکەوتنانەوە بزووتنەوە رزگاریبەخشە میللیو سۆسیالیستەکان لە ئێران و وڵاتانی دیکەی ئاسیا کەوتبوونە بارووودۆخێکی لە بارتر. دەسەڵاتە رۆژئاواییەکان لەهەلومەرجی ئاڵوگۆڕە سیاسیەکانی ساڵەکانی کۆتایی شەڕدا تێدەکۆشان پێشبە تەقینەوە بگرن لە بزووتنەوە دژبە کۆلۆنیالیەکاندا. ئێران، تورکیاو یۆنان لەروانگەی ئەمریکاوە وەکوو ناوچەی گرینگی ستراتێژیک دەژمێردران بۆ دامەزراندنی پێگەکانی لەبەرامبەر یەکیەتی سۆڤییەتداو بۆ دەستبەسەرداگرتنی بزووتنەوە کۆمۆنیستیەکانی باڵکان ورۆژهەڵاتی ئاسیا. ململانێی دیکەی نێوان سۆڤییەتو دەسەڵاتە رۆژئاواییەکان، هێندێک کۆنو هێندێکیش نوێ لەئەورووپاو ئاسیا، بە کۆتاییهاتنی شەڕ لەساڵی ١٩٤٥دا ئاشکرابوون.

لەوەها هەلومەرجێکدا یەکیەتی سۆڤییەت پاشکۆتاییهاتنی شەر ئامادەنەبوو هێزەکانی لە باکووری ئێران بباتەدەر. جگەلەوەش مۆسکۆ ناسیۆنالیستە خودموختاریخوازەکانی لە کوردستان و ئازەربایجان هاندەدا بۆ دامەزراندنی حکوومەتی خودموختار لە چوارچێوەی دەستوور (قانوونی ئەساسی) ئێراندا. «حکوومەتی میللی ئازەربایجان» لە دیسامبری ١٩٤٥دا دامەزراو «کۆماری کوردستان» لە ٢٢ی مانگی یەکی ١٩٤٦دا لە شاری مەهاباد راگەیەندرا.(٢) هەردوو رژیمی خودموختار بوون بە مەیدانی کێشمەکێشی نێوان رۆژئاوا بەرێبەرایەتی بەریتانیا و ئەمریکا و پاشایەتی ئێران لەلایەکەوەو سۆڤییەت و کوردەکانو ئازەربایجانیەکان لەلایەکی دیکەوە. ئێران بەیارمەتی رۆژئاوا پرسی خۆدزینەوەی سۆڤییەت لە بردنەدەری هێزەکانی لەوڵات بردە بەردەم رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان کە تازەدامەزرابوو. دواهێزەکانی سۆڤییەت لە مانگی پێنجی ساڵی ١٩٤٦دا خاکی ئێرانیان بەجێهێشتو شەشمانگ پاش ئەوەش ئەرتەشی ئێران بەناوی ئەوەی کە دەیهەوێت هێمنایەتی بپارێزێت لەکاتی بەرێوەچوونی هەڵبژاردنی پارلەماندا کە قەراروابوو لەوەنزیکانەدا بکرێت، هێرشی بردەسەر هەردوو حکوومەتەکە. سۆڤییەت هەردوو رژیمە خودموختارەکەی والێکرد کە بەرگرینەکەن و لەئاکامدا لە دیسامبری ١٩٤٦دا بە چالاکی چەکداریو هەروەها بە ئێعدامکردنی سەدان کەس لە رێبەران و بەشداربووانی بزووتنەوەکە ئەم دوو رژیمە رووخان.

ژنانی میللەت

کۆماری کوردستان لەلایەن حیزبی دیموکراتی کوردستان (ح.د.ک)ەوە دامەزرا کە خۆی لە مانگی هەشتی ساڵی ١٩٤٥دا بە هەڵوەشانەوەی حیزبی ناسیونالیستی «کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد» کە بە کۆمەڵەی ژ - ک دەناسرا، دامەزرابوو. ئەم ڕێکخراوەیە نهێنیبوو و بانگەوازی بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی دەکرد کە هەموو بەشەکانی کوردستانی گەورە بگرێتەوە. کۆمەڵەی ژ. ک راگەیەندراوی زۆری بڵاودەکردەوە و هەڵوێستەکانی خۆی لەسەر بابەتە سیاسیەکان رادەگەیاند. هەروەها کاری چاپو بڵاوکردنەوەی نهێنیشی دەکرد. بۆنموونە بڵاوکردنەوەی شێعری میللی، رۆژ ژمێری کوردی و گۆڤارێکی زۆر خۆشەویست بەناوی نیشتمان. زۆرجار کۆمەڵەی ژ - ک وەکوو یەکەمین حیزبی کوردی بە روانگەی مودێرنەوە دادەنرێت. دامەزرێنەرانی کۆمەڵە ئەندامانی پیاوی وردەبۆرژوازی و بۆرژوازی ناوشار بوون. لەروانگەی ئەم ڕێکخراوەیەوە عەشیرەگەریو فیئۆدالیسم یان بەواتایەکی باشتر خاوەنملکە دەرەبەگ و عەشیرە نامیللیەکان کۆسپی سەر رێگای گەشەکردنی میللەتی کوردو بزووتنەوە سیاسیەکەی بوون. ئەمان هەرچەند داوای رێفۆرمی زەویوزاریان نەدەهێنایەگۆڕ، لەهەمان کاتدا یەکەمین ڕێکخراوی کوردی بوون کە لەسەر پێداویستی باشترکردنی باری ژیانی جووتیاران پێیاندادەگرت.

چوار دوژمنی سەرەکی دەرەوەی کۆمەڵەی ژ - ک بریتی بوون لە چوار حکوومەتی ئێران، تورکیا، عێراقو سووریا کە دەسەڵاتداربوون لە کوردستان و مافی میللی کوردەکانیان پێشێلدەکرد. دوژمنە سەرەکییەکانی ناوخۆ بریتیبوون لە عەشیرەگەری، نەخوێندەواری، گەشەنەکردنی ئابووریو پیشەسازی. لەم چوارچێوەدا ژنان هەرتاوێ نەتاوێک بانگهێشتندەکران بۆئەوەی لەگەڵ پیاواندا رێکبکەون و لە رزگارکردنی دایکی نیشتماندا بەشداربن. لەشێعرێکدا لەژێر سەردێری «ئاخافتنی خوشک و برایان»کە لە گۆڤاری نیشتماندا (٤ - ٢٣ ،١٩٤٤- ١٩٤٣) بڵاوکراوەتەوە خوشکێک بە براکەی دەڵێت کە ئیتر نابێت ژێردەستەیی قبووڵبکاتو لەبەرئەوەی کە هەموو گەلانی دیکە رزگاربوون ئەویش پێویستە ژیانو ماڵی خۆی بۆ ئامانجی دایکی نیشتمان بەختبکات. براکەی دەڵێت:

«دێدە»گیان: کچەکوردی ژیکەڵە
داوێنی پاکت دووری لە پەڵە
«لێنین» هەڵستا زوڵمی «چار» شێوا
تۆ هێشتا حەبسی لەژێر چارشێوا
کچی هەمووکەس ئیمرۆ سەربەستە
هەر حەقی کچی کوردە پێپەستە

بپسێنە لەپێت تۆ زنجیرو کۆت
«دێدە» گیان بەیاری برای خۆت
لەڕێی نیشتمان بەهیوای خودا
خەریکی کاربین باخوشکوبرا
لەگوێن «ژاندارک» هەستە وەک مەردان
دوژمن وەدەرنێ لەخاکی کوردان!

ئەم ناوەروکە بەدرێژایی سەدەیەک لە شێعری ناسیونالیستی کوردیدا دووبارە کراوەتەوە. ژنی کورد شۆخو داوێنپاکە بەڵام وەکوو پیاوان لەلایەن دوژمنەوە ستەمی لێدەکرێت. ئەودەتوانێت بەیارمەتی پیاوان هەروەکوو ژاندارک دایکی‌نیشتمان رزگاربکات. هەرلەژمارەیەی نیشتماندا (٣٠ - ٢٩ ، ١٩٤٤ - ١٩٤٣) وتارێکی کورت سەبارەت بە «حەیران‌خانمی دونبلی، ژنی شاعیری کورد» هاتووە. شێعرەکە بە زمانی فارسیە و لەوەدەچێت کە نووسینەکەی هەرلەبەر ئەوەیە کە دەسکەوتەکانی ژنانی کورد لە مەیدانی شێعردا نیشان‌بدرێت.

دوایین ژمارەی نیشتمان (٩ - ٨ - ٧ - هاوینی ١٩٤٤:١٠) وێنەی دوو ژنی کوردی‌تێدایە کە لە تورکیا ئێعدام کراون. شێعرەکانی ژێر وێنەکان نموونەی چۆنیەتی ناساندنی سیمای ژنە لەلایەن ناسیۆنالیستەکانەوە.

هەرکەس جنێوبدا بەکەسێک پێی‌دەڵێ بڕۆ،
بێغیرەتیت، وەکوو ژنی، دەرپێت ژنانەبێ
کوانێ لە گیتیا وەکوو ئەو دووکچە کوڕێک،
بۆنیشتمان لەداری سیاسەت نیشانەبێ!
ئەو دوونەمامە بوون بەفیدای نیشتمانی کورد،
ئەی خۆزگە بەوکوڕەی وەکوو ئەو دوو کچانەبێ!

ئەم شێعرە بەو ژنانەدا هەڵدەڵێت کە لەگەڵ دوژمندا شەردەکەن، بەڵام هەموو ژنان دەخاتەبەر توندو تیژی سیمبولیکی پیاوسالارانەوەو خۆیانو تەنانەت جلەکانیشیان وەکوو `خوێری` لە قاودەدات. ژنان و پیاوان هەر لەکاتی خەباتکردندا بۆ ڕزگاری میللەت دەتوانن لە ئاستێکی یەکساندا جێگایان بێتەوە؛ بەڵام ئەوەندەی دەگەڕێتەوەسەر ژنەکان خۆیان، جنسیەتی‌ژنانەیان جیاناکرێنەوە لە پرۆژەی دروستکردنی میللەتدا. پاکبوونی میللەت و تواناییەکانی لە داوێنپاکی

ژنەکانیان جیاناکرێتەوە. ئەگەر قەراروایە کە دایکی‌نیشتمان لە زاڵبوونی دەرەکی پاکبکرێتەوە ژنی دڵخوازیش هەربەم چەشنە دەبێت کچێنیەکەی بمێنێتەوەو بەشێوەی یاسایی داگیربکرێت.

ئامانجی کۆمەڵەی ژ - ک پێکهێنانی یەکمیللەت بوو لەرێگای دامەزراندنی دەوڵەتێکەوە بۆ فەرمەنرەوایی بەسەر کوردستانی گەورەدا. جەوهەری ئەم دەوڵەتە روون‌نەکرابووەوە هەرچەند کە رێکخستنی "دیموکراسی" وەکوو برگەیەکی مەرامناکەیان راگەیەندرابوو.(٣) هەچۆنێکبێت سەرقاڵی سەرەکی کۆمەڵەی ژ - ک رێک وەکوو بزووتنەوە میللیەکانی‌دیکە، تەنها یەکێک لە لایەنەکانی دیمۆکراسی واتە سەربەخۆبوون لە دەسەڵاتی دەرەکی بوو. کۆمەڵەی ژ - ک لە پێداویستیەکانی دیکەی ژیانی دیمۆکراتیک واتە یەکسانی ژنو پیاو پشتگیری سەرزارەکی دەکردو بیری لە نەهێشتنی پەیوەندی دەرەبەگایەتی نەدەکردەوە. ژنان مڵکو دایکی داوێنپاکی میللەت بوون.

کۆمەڵەی ژ - ک جگەلە پروپاگەندە لەرێگای دەزگای چاپەمەنی و شێعرەوە، بەشێوەیەکی سەرکەوتووانە کەڵکی لە شانۆگەری وەردەگرت بۆ بەرەوپێشبردنی ئامانجی میللی. یەکەمین بەرێوەبردنی شانۆ لە باکووری کوردستانی ئێران کە لە لایەن کۆمەڵەوە نووسراو چووە سەرشانۆ، «دایکی نیشتمان» بوو. لەم شانۆیەدا دایکی نیشتمان لەزنجیردایە، جلی رەشی لەبەردایەو فڕەکانی سپی‌بووەو لەبەرداماوی داوادەکات لە «کورەکانی» کە لەژێر کۆتوبەندی دەسەڵاتدارانی ئێرانی، تورکو عێراقی رزگاری‌بکەن. لەم پەردەیەدا فیرمێسک لەچاوی بینەران دێتەخوار. لە پەردەی دواتردا کورەکانی دایکی نیشتمان وەڵامی ئەم داخوازییە ئەدەنەوە، چەکهەڵدەگرن و داگیرکەران راودەنێنو ئەویش رزگاردەکەن. دوایین پەردەی شانۆکە بەدەسەڵات گەیشتنی دایکی نیشتمانە - دامەزراندنی دەوڵەتی کوردستان. پێنج بەشی شانۆکەو پشووەکان بەشێعری حاجی قادری‌کۆیی و سروودی میللی رازابوونەوە. ئەم شانۆیە کە پەیتاپەیتا لە ساڵۆنی‌پرلە بینەردا لەمەهابادو شارەکانی دیکە نیشانددەدرا، کاریگەریەکی قووڵی هەبوو. ئەم شانۆیە وەکوو یەکێک لەساتە شکۆمەندەکان لەبیری خەڵکی ناوچەکەدا ماوەتەوە. جێگای سەرسوورمان نیە کە کۆمەڵە کەبەرهەمهێنەری ئەم شانۆیەبوو، نە هەوڵیئەداو نەدەشیتوانی شانۆگەرێکی ژن بۆ گێرانی رۆڵی دایکی نیشتمان بدۆزێتەوە. تەنانەت بەشێک لە پیاوانی گەنجی شانۆگەرو بەرێوەبەر لەلایەن باوکە ساماندارەکانیانەوە تووشی کۆسپ‌دەبوون لەبەرئەوەی بەچاوی سووکەوە سەیری شانۆیان‌دەکرد و ئەم چەشنەشانۆگەرییەیان بۆ چینەکانی خوارەوە دادەناو لایان وابوو ئەم شتانە لە گەڵ شەرافەتو متمانەی چینایەتی ئەوان نایەتەوە.(٤)

پێکەوەنانی میللەت لە کۆماری کوردستاندا

کۆمار کە یەکەمین ئەزموونی دامەزراندنی حکوومەتی خودموختار لەچەشنی مودێرن بوو، بەکردەوە لە دەوڵەتی ئێران

سەربەخۆ بوو. دامەزرێنەری کۆمار نەک سەرۆکایەتیەکی عەشیرەتی و دەرەبەگانە بەڵکوو رێبەری حیزبێکی نوێ بوو لەچەشنی رێکخراوی ئاڵوگۆڕپێکراوی کۆمەڵەی ژ. ک. ئاڵوگۆڕی سەرەکی لە کۆمەڵەی ژ - ک دا لابردنی خواستی پێکهێنانی کوردستانی گەورەبوو. ئەمەش زیاتر دەگەڕێتەوە سەر هەبوونی سۆڤییەت لەناوچەکەدا کە حکوومەتەکانی ئازەربایجان‌و کوردستانی دەستەبەرکردبوو تەواوەتی خاکی دەوڵەتی ئێران بپارێزن.

لەباری خەڵکناسیەوە [دیمۆگرافی] شاری پایتەخت واتە مەهاباد کەوتبووە ژێرسێبەری ناوچە لادێنشینەکان کە لەژێر دەسەڵاتی سەرۆک عەشیرەت‌و دەرەبەگە خاوەن‌زەویەکانداببوون .ح.د.ک. بەکردەوە بۆ لەناوبردن‌و یان لانیکەم چاکسازی پەیوەندی دەرەبەگایەتی زەوی‌وزار کە جوتیارانی کردبووە کویلەی زەوی، هیچی نەکرد. ئاکامەکانی سەرنەکەوتن لە نەهێشتنی پەیوەندی دەرەبەگایەتیدا کارەساتئامێزبوون. لەباری سیاسیەوە زۆربەی خەڵک لەژێر کونترۆڵی راستەوخۆی سەرۆک عەشیرەت و دەرەبەگەکاندا بوون؛ هەربۆیە جووتیاران شارۆمەندانی(citizen) کۆمار بەمافی یەکسان لەگەڵ دانیشتووانی شاری پایتەختدا نەبوون. سەرەرای ئەوەش سەرۆک عەشیرەت و دەرەبەگەکان لە دامودەزگا لەشکری و مەدەنیەکاندا بوونە خاوەنی دەسەڵاتی گرینگ. هەرچەند زۆربەی ئەمانە لەلایەن حکوومەتی رەزاشاوە (١٩٤١ - ١٩٢٥) تووشی گوشاری زۆر ببوون، بەڵام بەبێمەیلیەوە چبوونە پاڵ کۆمار و چاوەروانی رووخانی کۆمار و گەرانەوەی حکوومەتی ناوەندی بوون. ئەوان لە هەبوونی سۆڤییەت، هەڕەشەی کۆمۆنیسم‌و سەربەرزکردنەوەی سیاسەتمەدارانی کوردی ناوشارەکان‌و دەستتێوەردانە ناو کاروبارەکانیان دەترسان. ناسیۆنالیستەکانی ناوشار هەرچەند خوازیاری نەمانی عەشیرەگەری‌و دەرەبەگایەتی نەبوون، رەخنەیان هەبوو لەهەڵوەرجی ستەمکارانەی لادێکان و دڵگرانی خەیانەتی سەرۆک عەشیرەتەکان بوون بە بزووتنەوەی میللی.

کۆمار ئەو سیستەمە ئیدارەیەی پێگەیشتبوو کە لەلایەن حکوومەتی ئێرانەوە لەشاری مەهاباد‌و لەناوچەکە دامەزرابوو. حیزب، بوورۆکراسی ئیداری کورداندبوو، لەکاتێکدا کە ئەرتەش‌و ژاندارمری چەککرابوون‌و لەباتی ئەوانە `ئەرتەشی میللی`دانرابوو کە بەزۆری لەژێر فەرمانی ئەو ئەفسەرە کوردانەدابوون کە لەناو هێزە چەکدارەکانی ئێران و عێراقەوە رایانکردبوو. کابینەو شورایەک پێکهاتبوو و دامەزراوی فەرهەنگی وەکوو کتێبخانە، ئێزگەیەکی رادیۆ، سینەما، چاپخانەو رۆژنامە بەرپاکران. حیزب بە پێکهێنانی بەشی‌لاوان‌و رێکخراوێکی ژنان پەرەیدا بەچالاکیەکانی خۆی. بەمەبەستی باشترکردنی بارودۆخی دوکاندارە پچووکو دەستەنگەکان چەند هەنگاوێک هەڵگیرا. بەڵام سەرەرای بەڵێنی خۆتێوەردان لە پەیوەندی دەرەبەگایەتی زەوی‌وزار بەمەبەستی پاراستنی بەرژەوەندی هەردوولا واتە خاوەن‌مڵکەکان‌و جووتیاران، ئەم پەیوەندیانە هەروەکووخۆیان مانەوە.(٥)

دایکی میللەت

خاکی کۆمار هەریەشەکانی باکووری کوردستانی ئێرانی دەگرتەوە. دانیشتوانی پایتەختەکەی واتە شاری مەهاباد نزیکەی ١٦٠٠٠ کەس بوو و گرینگترین شارەکانی بۆکان، نەغەدە و شنۆ بوون. بەپێی ئاماری حکوومەتی دانیشتووانی مەهاباد لە کۆتایی ساڵی ١٩٤٨ دا نزیکەی ١٦٤٥٥ کەس بوون کە ٨١٨٩ کەسیان ژنان و ٨١٨٩ کەسیان پیاوانیان پێکدەهێنا.(٦) ژمارەی دانیشتوانی ئەم شارە کە ساڵی ١٩٥١ لەلایەن ئەرتەشی ئێرانەوە راگەیەندراوە ١٥٩٧١ کەس بوون.(٧) هەر هەمان سەرچاوە دانیشتوانی بۆکان بە ٣٠٧٤ کەس و هی شنۆ ٢٢١٢ کەس دادەنێت.

لەنەبوونی زانیاری سەبارەت بە سەرژمێری ئەو سەردەمە، زەحمەتە لەسەر باری ژیانی ژنان بکرێت بەدڵنیاییەوە ئاگاداری بدرێت. یەکەمین سەرژمێری گشتی لە ئێران کە لەمانگی یازدەی ساڵی ١٩٥٦ دا واتە رێک ١٠ساڵ پاش رووخانی کۆمار بەرێوەچووە، ئامارێکی زیندوومان لەسەر شاریمەهابادو دەوروبەرەکەی دەخاتە بەردەست(سرشماری منطقە مهاباد). سەرەرای تێپەڕبوونی دەساڵ، سیمای ڕووبەدەرەوەی مەهاباد ئاڵوگۆڕێکی بەرچاوی بەخۆوە نەدیوە. ژمارەی دانیشتوانی شار گەیشتووەتە ٢٠٣٢٢ کەس. بەپێی ئەم زانیاریانە، دەساڵ پاش کۆمار تەنها ١٠% ی ئەو ژنانەی کە تەمەنیان لە دەساڵ زیاترە خوێندەوارن واتە "دەتوانن بنووسنو بخوێنن". بەکەڵکوەرگرتن لە زانیاریەکانی ئەم سەرژمێریە دەکرێت بروانینە ناوەرۆکی رادەی نەخوێندەواری ژنانی گەورەساڵ (١٥ساڵ و گەورەتر) لە ساڵی ١٩٤٦ دا. بۆ نموونە ئەوانەی لەسەرژمێری ساڵی ١٩٥٦دا تەمەنیان لەنێوان ٢٥تا ٣٤ ساڵدا بووە، ساڵی ١٩٤٦ لەنێوان ١٥ تا ٢٤ ساڵ بوون. هیچلەوەناچێت کە کارامەیی خوێندنی ئەم دەستە لەژنان لەماوەی دەساڵدا ئاڵوگۆری بەسەرداهاتبێت. لەساڵی ١٩٥٦ دا تەنها ٦.٤% ی ژنان و کچان (٨٥ کەس لە ١٣٢١ کەس) لەنێوان تەمەنی ٢٥ تا ٣٤ ساڵ خوێندەواربوون. رادەی نەخوێندەواری لەساڵی ١٩٥٦ دا بۆ تەمەنی نێوان ٣٥تا ٤٤ ساڵ بەتوندی گەیشتووەتە ٣.٧٪ (٢٧ کەس لە ٧٣٨ کەس) و بە ٠.٨% (٦ کەس لە ٧٦٥ کەس) بۆکەسانی نێوان تەمەنی ٤٥ تا٥٤ دەکەوێتە خوارەوە(٨). ئەم ژمارانە ئەوە نیشاندەدەن کە رادەی نەخوێندەواری بۆ گەورەساڵانی ژن (١٥ ساڵو گەورەتر) لەساڵی ١٩٤٦دا زیاتر لە ٤% نەبووە. هەروەها سەرچاوەکانی دیکە دەریدەخەن کە زۆربەی خوێندەواران لەو خوێندنگا مودێرنانەی کە پاش ساڵەکانی ١٩٣٠ دامەزرابوون، فێری خوێندن ببوون.

حیزبی دیموکراتی کوردستان لە پەیرەوی خۆی دا کەمانگی دوازدەی ١٩٤٥ واتە دوومانگ پێش دامەزرانی کۆمار بڵاویکردووەتەوە رادەگەیەنێت کەلە کوردستان و هەروەها لەوئوستانانەی دیکەی ئێران کە کوردیان تێدایە "بەرژەوەندیەکانی کۆمەڵانی خەڵک دەبێ لەسەربناغەی دیموکراسی رەچاوبکرێت" (بەشی دووهەم، برگەی چوارەم). ئەم

بەڵگەیە هەروەها هەربەو زمانەی کە لە مەرامنامەی کۆمەڵەی ژ - ک دا هاتووە رادەگەیەنێت کە"ئامانجی حیزب پەرەئەستاندنی دیمۆکراسی و بەپێی ئەوەش خەباتە بۆ خۆشبژیەتی هەموو مرۆڤێک"(برگەی پێنجەم). یەکسانی نێوان ژن‌وپیاو تارادەیەک بەروونی راگەیەندراوە: "ژنان دەبێ لەهەموو بوارێکی سیاسی، ئابووری‌و کۆمەڵایەتیدا مافی بەرامبەری وەکوو پیاوانیان هەبێت."(بەشی چوارەم برگەی ٢١).(٩)

حیزب لەماوەی ژیانی کورت‌و پڕلەگێژاوەی خوێدا نەیتوانی ئەوجۆرەی کە لە پەیرەوی خوێدا بەڵێنیدابوو کۆنگرە بگرێت. نەشی‌توانی هیچ چەشنە میکانیسمێک بۆ هەڵبژاردن و دیمۆکراسی پارلەمانی دابنێت. حیزب دەسەڵاتی یاسادانان، بەڕێوەبەری و دادوەری بوو. سیاسەتی بەرابەری جنسیەکەشی گرێدرابوو بە روانگەی ناسیۆنالیستی ڕێبەرایەتی پیاوانەوەو ئەوشێوەیەی‌کە ڕێبەران‌و ژنان تێدەکۆشان لە چوارچێوەی هەلومەرجی کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی‌و سیاسی ئەوکاتەدا دا ئاڵ‌وگۆڕ پێک‌بێنن.

حیزبی ژنان

ئەگەر ڕێبەرایەتی کۆمار زوربەی خەڵکەکە واتە جووتیارانی لەمافە دێموکراتیکەکان بێبەش دەکرد، نیوەکەی دیکەی خەڵک واتە ژنان لە ژیانی پایتەختدا بەشێوەیەکی بەرچاو گرینگیان پێدرابوو. لەکاتی بەڕێوەچوونی ئاهەنگی "سەربەخۆیی کوردستان" لە ٢٢ی مانگی یەکی ١٩٤٦دا کە لەچەندین ژمارەی رۆژنامەی کوردستاندا باسکراوە، ٢٣ کەس لە کەسایەتیە سەرەکییەکانی کۆمار وتار پێشکەش دەکەن. لەو شازدەکەسەی کە قسەدەکەن دوانیان ژن‌بوون.(١٠) وتاربێژانی ژن کەهەردووکیان مامۆستای خوێندنگەی کچان بوون، ڕێزیان گرت لەسەربەخۆیی کوردستان‌و لەسەر پێداویستی بەشداری چالاکانەی ژنان لەخەباتدا پێدادەگرن. خەجیجەی مەجدی یەکێک لەمامۆستایان گوتی:

> ئەلئان ئەی خوشکەخۆشەویستەکان با ئێمەش چاولە براخۆشەویستەکانمان بکەین و دەستی ئیتیحاد بۆ یەکتر درێژبکەین. چون دەبینم دایکی نیشتمان چاوەڕێی کچەکانی خۆیەتی کە دەستبە فەعالیەت‌و خوێندین‌بکەن بەڵکوو تائێمەش بگەینە برا خۆشەویستەکانی خۆمان؛ لەبەر ئەوەی دونیای ئەورۆ موحتاجی کچ‌و کوڕە کە بەخوشک‌وبرایەتی دەست بدەینە دەستی یەک بۆ رزگارکردنی دایکی نیشتمان.(١١)

ئەم هێڵە سیاسیە کە پێشتر لەبلاوکراوەکانی کۆمەڵەی ژ. ک دا بەروونی باسکرابوو، پەیتاپەیتا لە وتارخوێندنەوەی ژنان‌و

پیاواندا و لەرۆژنامەکانو لە شێعردا دەگوترایەوە.(١٢)

نزیکەی دووهەفتە پاشتر مامۆستاکانی خوێندنگەی کچان بۆ دەربڕینی شادی خۆیان لە "سەربەخۆیی و ناساندنی رێبەری کوردستان" کۆبوونەوەیەکیان رێکخست.(١٣) بەپێی راپورتی رۆژنامە (کە پاش پێکهاتنی حیزبی ژنان بڵاوکراوەتەوە)، "یای پیشەوای کوردستان"، ژمارەیەکی زۆر لەژنانی ئەندامی ح.د.ک و خەڵک لەهەموو چینو توێژەکان لەم کۆڕەدا بەشداربوون. خانمییەکەمی کوردستان سەبارەت بە «پێشکەوتنو ڕێنوێنیکردنی ژنان» قسەیکرد. دواتر جووتێک گۆشەوارەی زێڕی پێشکەشکرد بە ویلما صیادیان بەڕێوەبەری خوێندنگەکە. خانم لەقسەکانی خۆیدا وەبیری هەمووانی هێنایەوە کە ژنان پێویستە لە ژنانی بێگانەوە فێربن کە "لەوشەڕە گەورەدا کۆمەکی گەورەی مێردی خۆیانبوون". هەروەها گوتی:

نابێ هەر چاوەنۆڕی پووڵو لیباسو زێڕبین لەمێردی خۆمان. یایانی [خانمانی] خۆشەویست!
منداڵانی خۆتان لەچواردیواری ماڵێدا بەدبەختمەکەنو بیاننێرنە مەدرەسە کەوەکوو پیاو وژنە
نەخوێندەوارەکانیان بەسەرنەیەت و بتوانن دیفاع لە حقووقی میللی خۆیان بکەن و بەتایبەتی
ژنانی کورد لەریزی ژنانی خارجەی موتەمەدیندا راوەستن.

وتاربێژی دواتر بەڕێوەبەری خوێندنگەی کچانە بوو کە پێیداگرت لەسەر پەروەردەکردنی ژنان و یەکگرتنی ئەوان لەگەڵ پیاوان بۆئەوەی میللەتەکەیان بتوانێت پێشکەوێت. سێهەمین وتاربێژ عیسمەتی قازی "کچی رێبەری کوردستان" بوو کە گوتی ئێمە ژنان دەبوو چەندین جار جێژنی رزگاربوونمان بگرین بەچەشنێک کە "تاهەموو دنیا تێگەییبان کە ژنی کوردی لەپیاوان ئازادیان پێخۆشترە". چوارەمین وتاربێژ کوبرا عظیمی کە مامۆستابوو، زۆربەتوندی رەخنەی لە ژنانی مەهاباد گرت:

چونکە ئێمەزۆر لەپاشین کارمان گرانترو کۆڵمان قورستردەبێ. ئەمما دەبێ بزانین کە ئەوبارو کۆڵە گرانە چلۆن لەسەرشانی ئێمە لادەچێ. هەڵبەتە ئەوبارە سەنگینە بەقووەی عەقڵو عیلم لادەچێ. ئەمما داخەکەم خەڵکی مەهاباد وانازانن. مەسەلەن ئەو کچە نەوجەوانانەی خۆیان بەدبەختو بێسەواد دەکەن. دەڵێن ڕۆڵە جووتێ گۆرەوی بچنە یا کڵاوێ بدروو یاخەیر دەڵێن:`ئەمن کچی خۆم بۆ مەدرەسە نابەم بێئەدەب دەبێ.

خانمانی عەزیز، دەبێ بێئەدەبی ئێمە چبێ؟ ئەو کەسانەی کە ئەو فکرەیان کردووەتەوە لە رێگای راستی دوورکەوتوونەتەوە و لیانحاڵی نەبووە. مەسەلەن من شەخسی خۆم زۆر لەمەجلیسان گوێم لێبووە هەروەخت کە ئێمە دەبینن دەڵێن ئەوە موعەلیمەکانن`و بەچاوێکی زۆرکەم تەماشای ئێمەدەکەن. ئەگەر ئێمە چاولە زمانو کیتابانی خارجیەکان

بكه‌ین زۆرغه‌مگین ده‌بین و ده‌ڵێین خودایا ئێمه‌ش وه‌كوو ئه‌وانه‌ عه‌بدین؟ بۆده‌بێ ئه‌ڵئان له‌شارێكی وه‌كوو مه‌هاباددا له‌قیسمه‌تی ژناندا نه‌ جه‌رراحێک، نه‌ حه‌كیمو نه‌ ددانسازێک یا مامانێكی ره‌سمی نه‌بێ؟

وتاربێژ دواتر داواده‌كات له‌ژنان كه‌ خۆشحاڵبن له‌ رووخانی دیكتاتۆری ره‌زاشاو `له‌ناردنی كچی خۆیان بۆ مه‌دره‌سه‌ ته‌قسیر نه‌كه‌ن`ئه‌وجێگایه‌ی كه‌ به‌ زمانی دایكی‌خۆیان فێری خوێندنده‌بن. پاشان به‌شداربووان یارمه‌تی ماڵی ده‌ده‌ن به‌ ح.د.ك.(١٤) رۆژنامه‌ نێوی ٤١ ژنی نووسیوه‌ كه‌ پاره‌و زێریان داوه‌ به‌ حیزب. سه‌مه‌ره‌ ئه‌وه‌یه‌ كه‌ هه‌موو ئه‌م ژنانه‌ به‌ناوی مێرده‌كانیانه‌وه‌ ناسێندراون. بۆنموونه‌ خانمی ئاغای صالح شاطری. هه‌فته‌یه‌ک پێش ئه‌وه‌ ، رۆژنامه‌ی كوردستان راپۆرتێكی له‌سه‌ر دانیشتنێكی كۆنفرانسی خانمان له‌ مه‌هاباد نووسیوه‌:

كونفرانسی یایان له‌ ئه‌نجومه‌نی فه‌رهه‌نگی كوردو شوره‌وی[سۆڤییه‌ت]

رۆژی جومعه‌ ١٧ - ١٢ - ١٣٢٤(هه‌شتی مارسی ١٩٤٦) له‌لایه‌ن یای پێشه‌وای كوردستان كونفرانسێک بۆ بیرئاچغ بوونه‌وه‌ی كۆمه‌ڵه‌ی ژنانی كوردستان له‌یانه‌ی فه‌رهه‌نگی كوردو شوره‌وی گیرا؛ له‌م كونفرانسه‌دا ژماره‌یه‌كی‌زۆر له‌یایه‌كانی[خانمه‌كانی هاوسه‌ری] ئه‌ندامه‌كانی كۆمیته‌ی مه‌ركه‌زی و ئاموزگاران[مامۆستایان] و شاگردانی مه‌دره‌سه‌ی كچانو كارگه‌رانی حیزبی‌دیموكراتو ئیداراتی حكوومه‌تی و توججارو كه‌سه‌به‌، به‌ پێی بانگهێشتنێ كه‌له‌ پێشدا كرابوون حازربوون. ده‌پێشدا یای پێشه‌وای كوردستان له‌ بابه‌ت ئه‌همیه‌تی خوێندنی ژنوكچ وپێشكه‌وتنی ئیتیحادیه‌ی ژنانی شوره‌وی و پێویستی شناسایی ده‌گه‌ڵ وان ئیرادكرد. دوایه‌ عیدده‌یه‌كی زۆر له‌ ئاموزگارانو شاگردانو یایانی دی نطقو خطابه‌یان خوێنده‌وه‌ وكۆنفرانس كه‌ له‌ ساتی دووی پاشنیوه‌رۆ گیرابوو له‌ ساتی پێنج دوایی هات.(١٥)

هیچ ناوێک له‌ هه‌شتی مارس رۆژێ جیهانی ژن كه‌ له‌ یه‌كیه‌تی سۆڤییه‌ت به‌رده‌وام به‌رێوه‌چووه‌ نه‌براوه‌. هه‌فته‌ی دواتر رێكخراوی ژنان پێكهات. راپۆرتێكی كورت له‌ رۆژنامه‌ی كوردستاندا هاتووه‌:

سازكردنی حیزبی دیموكرات (له‌لایه‌ن ژنانی كوردستان)

رۆژی جومعه‌ ٢٤ - ١٢ - ١٣٢٤ (١٥ مارسی ١٩٤٦) له‌لایه‌ن یای پێشه‌وای كوردستانه‌وه‌ له‌ژماره‌یه‌كی زۆر له‌ یایانی تێگه‌یشتووی كوردستان گێردرایه‌وه‌ و له‌ساتی ٣ی پاشنیوه‌رۆ له‌ ئه‌نجومه‌نی فه‌رهه‌نگی كۆبوونه‌وه‌ و به‌سه‌رۆكایه‌تی یای

سەرچاوە Serchawe

پێشەوای کوردستان (مینا خانم [وشەیەک ناخوێندرێتەوە]) حیزبی دیموکراتی ژنانی کوردستان دامەزرا و ژمارەیەکی زۆر لە یایان نێونووسیان کرد و مانگانەی ئەندامەتیان لە تمەنێک تا دە تمەن وەئەستۆگرت.(١٦)

ناوی ڕێکخراوەکە لە ژمارە جۆراوجۆرەکانی ڕۆژنامەکەدا جیاوازە؛ بۆ نموونە، یەکیتی ژنانی دیموکراتی کوردستان (١٧) و حیزبی یایان(١٨).

ئەم ڕێکخراوە باڵی ژنانی حیزبی دیموکراتی کوردستان بوو. حیزبی ژنان کە بەهیچ شێوەیەک بەرهەمی بزووتنەوەیەکی فێمینیستی نەبوو، لەلایەن ڕێکخراوێکی سیاسیەوە دامەزرا کە پیاوان دەسەڵاتی زاڵیان بەسەریدا هەبوو. سیمای بەڕێوەبەر "یای مینا" هاوسەری سەرەککۆماربوو.

حیزبی ژنان لەرواڵەتدا ڕێکخستنێکی شلو شەوێلی هەبوو. پاش یای مینا کە ڕێبەری ڕێکخراوەکە بوو، سەرۆکی دە گەڕەکی مەهاباد بوون. لە ڕاپۆرتێکدا سەبارەت بە داهاتو مەسرەفی حیزبی ژنان لە سێهەمین مانگی بەهاردا (جۆزەردان)، ناوی ڕێبەران و داهاتەکانی (مافی ئەندامەتی) هەموو گەڕەکەکان نووسراوە:(١٩)

١- کلثوم سلطانیان هەرمەنیان ١٣٠٥.٠٠
٢- خورشید شاطری بازار ٢٨٢.٥
٣- خەدیجە قاضی چۆمێ ٢٢٧.٥
٤- سەید عایشە شاطری حاجیحەسەن ٨٢٢.٥
٥- صدیقە وەلیزادە خڕێ ٩٣٦.٥
٦- زیبا خانم قوڵەقەبران ٢٣٠.٠
٧- ئامینە داودی قیبلە ٢١٠.٠
٨- زارای مەولەوی ڕزگەیان ٢٠٠.٠
٩- پیروزە موشیری جامیعا ١٢٠.٠
١٠- ماوزەر بلەزادە یەهوودیان ٩٥.٠

تێکرا: ٤٤٢٩.٠

داهاتی دوومانگی هەوەڵی بەهار ٩٢٩١ قڕان بوو. مەسرەفەکان بریتیبوون لە کرێ(١٢٠٠ قڕان)، گۆڕینی کەلوپەل و رووميزيەکان (٥٢٠٠ قڕان)، مانگانەی دوومانگی کارمەندێکی ژن (٤٠٠ قڕان)، مانگانەی سێ مانگی کارمەندێکی دیکە (٦٠٠ قڕان)، هاتوچوو و خەڵووز (٨٠ قڕان)و جارچی شار (٦٠ قڕان) کە سەرجەم دەبێتە ٧٥٤٠ قڕان.(٢٠) حیزب سەرەتا لە خوێندنگەیەکی سەرەتاییدا نیشتەجێ ببوو، بەڵام زۆری پێنەچوو کە گواستیانەوە خانوویەکی بەکرێ. لە ئاگادارییەکی کورتدا داوادەکرێت لە "یایانی خوێندەوار" کەهەرکەس پێی خۆشە بۆ ئەم کارانەی خوارەوە داوای خۆی بنێرێت: "حیسابدار، خەزانەدار، مونشی و صندووقدار."(٢١)

یەکەمین ئامانجی حیزبی ژنان وەگەڕخستنی ژنانی گەورەساڵبوو بۆ پشتگیری لە کۆمارو لە میللەت. لەبەرئەوەی کە زۆربەی ئەم ژنانە نەخوێندەواربوون، حیزب کلاسی فێرکردنیخوێندن و هەروەها کۆڕوکۆمەڵی نارەسمی بۆ رێکدەخستن. چالاکی دیکە بریتیبوون لە کۆکردنەوەی یارمەتی ماڵیبۆ ئەرتەشی میللی، بەشداری لەخۆپیشاندانەکان، ڕێپێوانەکانو نووسین لە رۆژنامەکاندا. یارمەتیدان بە ئەرتەشی میللی بریتیبوو لە چنینیجلوبەرگو گۆرەوی بۆ پێشمەرگەکان. رێکخراوی ژنان لە کۆمار سیمای حکوومەتێکی مودێرنی نیشاندەدا کە لایەنگری پێشکەوتنی ژنانبوو.

ناسیۆنالیستەکان لەنیوەی دووهەمی سەدەی نۆزدەوە جەختلەسەر ئەوەدەکەن کە پەروەردەکردن گرینگترین مەرجی رزگاری میللیە. بەدرێژایی سەدەی بیستەم زۆرێک لەرووناکبیرانی هەردوو جنسەکە، خوازیاری ئەوەبوون کە پەروەردە ئامادەبکرێت بۆ ژنان. سەرەرای ئەوەش هێندێک لەدایکو باوکەکان لەوانە دایکانی مەهاباد لەبەرامبەر ئەو شاڵاوی ناردنی کچانبۆ خوێندنگەدا رادەوەستان. رەخنەی کوبرا عەزیمی لەو دایکوباوکانەی کەئامادەنەبوون کچەکانیان بنێرنە خوێندنگە هەروەکوو پێشتر ئاماژەمان پێکرد، ململانێیەک نیشاندەدا لەنێوان ناسیۆنالیستەکانی لایەنگری بەشداریدانی ژنان لەناو میللەتدا و ئەوبۆچوونە نەریتیەی کە تێیدا سازگاری کۆمەڵایەتی پێشسەرمایەداری و پەیوەندی دوو جنس دووبارە دێتەوە بەرهەم. لەراستیدا رێبەرایەتی تەواو پیاوانەی کۆمار و بەتایبەت خودی سەرەککۆمار زیاترلە زۆرێک لەژنەکان لایەنگری پەرەپێدانی فێرکردنبوون لەناو ژناندا. بۆ نموونە بەرپرسی ح.د.ک. لە شنۆ یەکەمین خوێندنگەیکچانەی ئەمشارەی کردەوە. لەراپۆرتێکدا سەبارەت بەمخوێندنگەیەکە لەلایەن حەسەن کاظمی بەرێوەبەری خوێندنگەکەوە نووسراوە، هاتووەکە `پێویستە هەموو خەڵکی شار سپاسی رێبەری ح.د.ک. بکەن بۆئەم خزمەتەگەورەیەو بەخۆشیو مەیلەوە کچەکانیان بنێرن بۆ ئەم خوێندنگەیە.`(٢٢) جەخت لەسەر ئەوە دەکرێت کە کوردستانێکی رزگارکراو پێویستی بە ژنانی پەروەردەکراو هەیە. ئازادی، رزگاری و پەروەدە لێکجیاناکرێنەوە. گەورەترین دە سکەوت ئەوەیە کە وەکوو پیاوبن.ژنێکی نەخوێندەوار بارێکە بەسەرشانی میللەت و مێردە خوێندەوارەکەیەوە. پیاوێک لەوتارێکدا سەبارەت بە "حاملاندنی[فێرکردنی] ژنان" نووسی:

سەرچاوە
Serchawe

رۆژێک لەئیدارەی فەرهەنگەوە بۆماڵێ دەچوومەوە. دیتم ژنێک لەبەردەرکی کانگای حیزبی دیموکراتدا راوەستاوە. رووی تێکردمو بە لەهجەیەکی ژنانە کە مەخسووسی ژنینەخوێندەوارو سادەی وڵاتی ئیمەیە لێیپرسیم "ئەرێ براله ئێره کوێیه؟" دیتم ئەگەر بڵێم کانگای حیزبی دیموکراتە، نەلە کانگا دەگاو نەلە حیزبو نە لە دیموکرات. ناچار سەرم بەرداوەو لەپاش کەمێک بیرکردنەوە گوتم: "لێرە چەنکەس لەگەورە گەورانی کوردی کە لەکن یەکەوە خڕدەبنو لەکاروباری نیشتمان بیردەکەنەوە."

نووسەر پاشان وایلێکدەداتەوە کە تائەوکاتەی ژنان خوێندەوارنەبنو سەبارەت بەمافی کۆمەڵایەتیو سیاسیخۆیان وشیار نەبنەوە، کوردان نابێ پیانوابێت کەهەنگاوێکی گەورەیان لەرێبازی ئازادیو شارستانیەتدا هەڵگرتووە.(میکائیلی ٤: ١٩٤٦) ئەندامانی حیزب لەرێگای یارمەتی ماڵیو کۆکردنەوەی پارە لەوکەسانەی کە ئەندام نەبوون پشتیوانیان لە حکوومەت دەکرد. جارێکیان سەرۆککۆمار بە یای مینای گوت کە "شاژنی فەرانسە ئەنگوستیلەکەی خۆی بەخشی بەخەڵکی فەرانسە. ئەی تۆ بۆ واناکەیت. من دڵنیام کە ئەمکارە ژنانیدیکەش هاندەدات کە یارمەتی ماڵی بدەن بەکۆمار."

رێوشوێن دانان بۆ پێکهاتەی هاوسەریەتی

رێکخستنی حیزبی ژنان وادیارە بەرچاوترین هەنگاوە کە لەلایەن بەرێوەبەرایەتی حیزبەوە بۆ وەگەرخستنی ژنان لە پرۆسەی پێکهێنانی میللەتدا هەڵگیراوە. هەنگاوەکانی دیکە بەئاراستەی دەستێوەردان لە پەیوەندیە نەریتیەکانی دوو جنسەکەدا هەڵگیراون. یەکێک لەوانە سیاسەتی نایاساییکردن و سزادانی هێندێک لەشێوەکانی رەدووکەوتنی [ژنانوکچان]ە. یەک لەوبرِیارانەی کە پەیتا پەیتا لەلایەن «هەیئەتی میللی کوردستان»ەوە لە چەندین ژمارەی رۆژنامەدا چاپکران ئەمەبوو:

ئاگاداری

رەدووکەوتنی کچانو ژنان قەدەغەیە لەسەر قەراردادی هەیئەتی میللی کوردستان هەرپیاوێک بەزۆر ژنیبەمێرد گوێزرابێتەوە یا نەگوێزرابێتەوە راکێشێ، دەبێ بکوژرێ و ئەگەر کچێکیش بەزۆر رابکێشێ دەبێ ئەو پیاوە بکوژرێ. ئەمما [ئەگەر پیاوەکە] کچێ خوازبێنی بکا و نەیدەنێ و مانیعی شەرعیش نەبێ و بەمێرد نەبێ و کچەکە رەزای ببێ جەزای نیە. وەگەرنا لە سێ مانگەوە تا سێساڵ حەبس دەکرێ. ٢٤ی رێبەندانی ١٣٢٤. ١٣ - ١ - ١٩٤٦.

رەئیسی هەیئەتی میللیکوردستان حاجیسەید بابەشیخ. (٢٣)

ئەم بڕیارە لەگەڵ چەند بڕیارێکیدیکە سەربەخۆبوونیکۆمار لەسیستەمی دادوەری دەوڵەتی ئێران نیشاندەدات. ئەم یاسایە زۆرتر چاویلە ناوچە عەشایریو لادێکانە کە تێیدا ڕەدووکەوتن بەڕێوەدەچوو. ئەم بڕیارە کە لەلایەن دەسەڵاتێکی ئایینیەوە لەپایتەخت دەرچبوو، لەڕاستیدا درێژەی دەسەڵاتی ناوەند/ شار بوو بەرەو ناوچە ناشاریەکان کەلەژێر دەسەڵاتی ڕێبەرە فیئۆداڵ - عەشیرەکاندابوون. هەروەها ئەمکارە داسەپاندنی سەرەتاکانی ئیسلامبوو بۆسەر سیستەمی پەیوەندی نێوان دووجنس کە لەبەرامبەر دەسەڵاتی ئایینیدا ڕاوەستابوون. زمانی ئەمدەقەش بەتەواوی پیاوسالارانەیە. لەسەردێڕی ئاگاداریەکەدا ژنهەڵگرتن کە چەمکی لایەنی پیاوانە بۆ ئەمکارە بەکارنەهێندراوە. جێگای سەرنجیشە کە ڕێبەرایەتی کۆمار دەستێوەردانێکی لەم چەشنەی نەکرد لەسەر پەیوەندیەکانی زەویوزار لەناوچەلادێنشینەکانو لەو گوندانەی چەوسانەوەی دەرەبەگایەتی باوبوو و تێیدا مافی ژنان بۆ ملکداری زەوی ڕەچاونەدەکرا. نەریتی بەرپەرچدانەوەی مافی ژنان بۆبەمیراتوەرگرتنی زەوی کشتوکاڵی دەستدرێژیکردن بوو بۆسەر شەریعەتی ئیسلام کە نیوەی بەشی پیاوانی دەبەخشی بە ژنان. بەڵام تەنانەت نەهێشتنی ڕەدووکەوتنیش بەتەواوی سەرکەوتوونەبوو.

محەممەدئەمینی مەنگوڕی یەکێک لە ئەندامانی ئیدارەی ئاسایشی کۆمار لەلێکدانەوەیەکی زۆر دەگمەندا گوتی کە دانانی یاسا بۆ ڕەدووکەوتن دژبەریکردنە لەگەڵ دابونەریتی عەشیرەی بلباس لەرۆژهەڵاتی مەهاباد. بۆخەڵکی ئەو ناوچەیە ئەمە بەکارێکی `داپلۆسینەرانەو ناخۆش` ئەژمێردرێت لەبەرئەوەی ڕێگانادات بە `سەربەستی ئەویندارى، دەستبازى، ئەویندارىکردن، هەڵپەڕکێی ڕەشبەڵەک و ڕەدووکەوتن. ئەمەش گەنجەکان دەکات بە وشکەسۆفی و دنیای ئەوینداریيان لەسەر دادەخات.` بەباوەڕی مەنگوری ڕەخنەیەکی زۆر ئاراستەی دانانی یاسای بەرگری لە ڕەدووکەوتن کرا چونکوو ئەمکارە وەکوو ئاکارێکی شەرافەتمەندانە مەزنەدەکرا. ئەگەر ژنێک ڕەدوونەکەوتبایە، ڕێزی بۆدانەدەنرا. ئەمە بۆپیاوانیش هەروابوو. ئەگەر پیاوێک ژنێکی ڕەدوو نەخستبایە پیاندەگوت «تۆ پیاونیت؛ ئەگەر پیاوبایەیت ژنێکت ڕەدوودەخست.» مەنگوری دەڵێ کە `تەنها خۆشبەختییەک کەمێژوو بەکوردانی داوە «دڵداریو عەلاقەی جنسیە» و ئەوەیە کە کوردەکان لە چێژوەرگرتن لەم ئازادیانەدا لەئورووپاییەکانیش لە پێشترن. ئەو هەروەها دەڵێت کەئەمکارە کارکردێکی ئابووریشی لەگەڵدایە. ملپێوەنانی ڕەدووکەوتن هەردەم تێکەڵە لەگەڵ مەترسی، بەڵام هەموو لایەنەکانی ئەمکارە دەزانن کە چۆن ئەم ململانێیە کۆتایی پێبێنن. ژنوپیاوەکە خۆدەخەنە شوێنێک (لای سەرۆک عەشیرەتێک یان ئاغایەکو یان دەسەڵاتێکی ئایینی یان هەرکەسێکی بێلایەن و جێگای ڕێز) و هەتا ئەوکاتەی سازانێک دەکرێت، وازیان لێدێنن؛ عادەتوایە کە بەباوکی کچەکە شیربایی ئەدەن و لایەنەکانی دیکەش لەباری ماڵیەوە قازانجدەکەن.(٢٤)

لەناو ئەو چاکسازیانەی کە بەدەستپێشخەری ڕێبەرایەتی بەڕێوەچوو بڕیارێکی سەرەک کۆماربوو سەبارەت بە بەڕێوەبردنی خوتبەی نوێژی جومعە بۆیەکەم جار بەزمانی کوردی. لەناو ئەو بابەتە جۆراوجۆرانەی کە لەم خوتبانەدا بەرجەستە

دەکرانەوە یەکێشیان ئەوەبوو کە:`ژنان لەناو کۆمەڵگادا چۆن بن.` بابەتەکانی دیکە بریتیبوون لە: خەبات لەدژی خەرافات، رێزگرتن لەیاسا ئایینیەکان، تەندروستیو دروستکردنی نەخۆشخانە، کارتێکردنی هێمنایەتی لە گەشەکردنی نیشتمانو شارستانیەتی کۆنی کوردستان.(٢٥)

لەدەوڵەتی خودموختاری ئازەربایجانی دراوسێدا ژنان بۆیەکەمجار مافی دەنگدانی گشتییان وەرگرت. لە کۆماری کوردستان هەرچەند کە باسی دەنگدان نەهاتە ئاراوە، بەڵام سەرەک کۆمار لەگەڵ ئەوەدابوو کە مافی دەنگدانی گشتی بدرێت. لەکونفرانسێکی رۆژنامەوانییدا لە قازی محەممەد پرسیارکرا "حیزبی دیموکراتی ئازەربایجان مافی دەنگدانی لە هەڵبژاردنەکاندا داوە بەژنان، ئایا ئێوەش ئەمکارەتان کردووە؟" وەڵامەکە ئاوابوو، "هەرچەند ئێمە ئەم هەنگاوەی ئازەربایجان بە ئەرێنی هەڵدەسەنگێنین بەڵام دەبێ ئاگادارتان بکەمەوە کە ئێمە نەمانتوانیوە ئەم سەرکەوتنە بەدەستبێنین."(٢٦)

پرسی وشیاری فێمینیستی

لەبەرئەو هۆیانەی لەسەرەوە ئاماژەمان پێکردن، ئاشکرایە کە وشیاری فێمینیستی هێشتا لەناو ژنانی کۆماری کوردستاندا دەرنەکەوتبوو. ژنانی خوێندەوار باوەریان بە پەروەردەی ژنانو یەکسانی رەسمی هەبوو لەگەڵ پیاوان. بەڵام تەنانەت ئەوانیش بەشێوەیەکی لیبراوانە لەگەڵ سیستەمی پەیوەندیەکانی نێوان دوو جنسەکە نەدەکەوتنە ململانێ. رادیکالترین رەخنە لەلایەن کوبرا عظیمیەوە دەگیرێت کە بووبەهۆی نارەزایی هێندێک لە ژنان. لەرێگای لاپەرەکانی رۆژنامەی کوردستانەوە دەتوانین بەڵگەبێنینەوە بۆ نەبوونی وشیاری فێمینیستی لیبراڵ. یەکێک لە مامۆستایان کە "ئامۆژگاری بۆ ژنان"ی نووسیبوو بۆوینە ئەڵێت:

هەموو رۆژێ لەپێش رۆیشتنی پیاو بۆ بازار دەبێ ژن لەپیاو بپرسێ "ئایا هیچ فرمانت نیە؟"
ژنی چاکو راست تانجی سەری مێردی خۆیەتی
کارێکی مێردت پێی خۆش نیە ئەتۆش پێتخۆش نەبێو قەرەی مەکەوە
تاریفی پیاوی بێگانە مەکەن دەنا مێرد لێتان دردونگ دەبێت
ئەگەر زۆریش دڵتەنگ بوویت دیسان ئەگەر پیاو[ەکە]ت هاتەوە رووی خۆت ترش مەکە
هەوڵ بدەن خووی مێردەکانتان بناسن تا بەوجورە دەگەڵیان رەفتاربکەن.(٢٧)

زۆربەی ئەو ژنوپیاوانەی سەبارەت بە بەشداری ژنان لەژیانی میللەتدا دەیاننووسی، ژنانی `وڵاتانی بێگانە`یان (هەم ئورووپاو هەم یەکیەتی سۆڤییەت) وەکوو مودێلێک دەناساند کەدەبوو ببنە نموونەیەک بۆچاولێکردن. بەپێی ئەم نووسراوانە ژنی بێگانە لەبوارەکانی زانست، تەکنولوژیو هونەردا پەروەردەکراون؛ لەگەڵ پیاوان یەکسانن و هەروەک پیاوان یارمەتیدەری پێکهاتنی میللەتن. جاریوایە ئامۆژگاری حەزرەتی محمدیش بۆ پەروەردەی ژنانوپیاوان هەردووکیان باسکراوە. هەروەها یەک لەوتاربێژان بەناوی خانمی شاسوڵتانی فەتتاحی لە وتارەکەی خۆیدا لەسەر پشتگیری سەرەک کۆمار بۆ پەروەردەی ژنان لەرێگای ناردنی کچەکانیانەوە بۆ خوێندنگە پێدادەگرێت.(٢٨)

بابەتی دیکە تواناییەکانی ژن بوو بۆئەوەی ببێتە شەرکەرێکی چاک. لە وتارێکدا سەبارەت بەژنانی ئازەربایجانی سۆڤییەت (کە لەسەرچاوەکانی سۆڤییەتەوە وەرگیرابوو)، لەسەر ستانداردی باڵای پەروەردەی ژنانو هەروەها یارمەتیەکانی ئەوان لەشەڕی نیشتمانی دژی فاشیستیدا جەختکراوە.(٢٩) لەوتارێکی دیکەدا کە سەبارەت بە "ئازادی ئایین لەرووسیەی سۆسیالیستی" دا نووسراوە، لەسەر ئازادبوونی ژنانی سۆڤییەت بۆکارکردن لەدەرەوەی ماڵەوەو لەهەموو بوارەکاندا جەخت کراوە. سەرنجبۆئەوە رادەکێشرێت کە لە ژنانی رووس شانبەشانی پیاوان کاردەکەن. نەبوونی هەڵاواردن لەنێوان ژنانو پیاوانی بێگانەدا هاوتایخۆی لەناو میللەتدا دەدۆزێتەوە. "بڕواننە بارودۆخی ژنانی عەشایری کوردستان ئەوکات دەزانن کە ژنانو پیاوان وێرای یەک کاردەکەن(لەخەرمانهەڵگرتن، لەتۆوچاندن و لە گێرەکردندا) یارمەتی یەکتر ئەدەن، جگەلەوەش ژنان ئاگایان لەمنداڵەکان و ماڵەوەش دەبێت. بەڵام ئەوەی کەژنانی رووس دەیکەن زۆر پربایەخە لەبەرئەوەی کە ئەوان زانیارییان هەیەو پەروەردەیان دیوە؛ ژنانی ئێمە زۆر هیچنەزانن."(٣٠)

ئەنجام

بابەتی لێکدانەوەکە جەخت لەسەرئەو رەوتانەدەکاتەوە کە لێکۆڵەرانی دیکە لەپەیوەند لەگەڵ بزووتنەوە میللییەکان لە سەرانسەری جیهاندا رەچاویانکردووە. لەکوردستانی ساڵی ١٩٤٦دا بزووتنەوەی فێمینیستی لەچاو بزووتنەوەی میللی لەپاشبوو. وشیاری ناسیونالیستی زۆر بەربڵاوترو کۆنتربوو. لەکاتێکدا کە ئازادی ژنان، مافی یەکسانو بەشداریکردن لە خەباتدا چوبووە ناو رۆژەڤی ناسیونالیستەکانەوە، وشیاربوونەوە لە داخوازیەکانی پلاتفۆرمێکی فێمینیستی کاڵی لیبراڵی بەولاوە نەچوو.

یەکەم رێکخراوی ژنانی کورد لەساڵی ١٩١٩دا لەلایەن ئەندامانی نوخبەی ناسیونالیستی دوورخراو لە ئەستەمووڵ دامەزرا. ئەم رێکخراوەش هەروەکوو تاقمەسیاسیو فەرهەنگیە کوردیەکانی دیکە پاش دامەزرانی کۆماری تورکیا کە لەسەرهەڵدانی

شۆڕشی کورد لەساڵی ١٩٢٥دا هەموو چالاکییەکی ناسیونالیستی داپڵۆسی، لەناوچوو. پێدەچێت کە حیزبی ژنان دووهەمین ڕێکخراوی ژنانی کوردبێت. یەکێک لە ئەندامانی ئاریستۆکراتی خاوەن زەوی بەناوی حەفسەخانم لەسەردەمی دەوڵەتی خودموختاری شێخمەحمود لە سەرەتای ساڵی ١٩٢٠دا هەڵسووڕاوبوو. بەڵام کارەکانی ئەو ئاماژەناکەن بۆ سەرهەڵدانی وشیاری یان ڕێکخستنی فێمینیستی. ئەو خانمە پشتگیریدەکرد لە ئامانجی ناسیونالیستەکانو بەشوێن ڕۆژەڤێکدا دەچوو کە بریتیبوو لە گەشەکردنی ژنانو بەتایبەت وەدەستهێنانی خوێندەواریو پەروەدە.

بزووتنەوەی ناسیونالیستی ساڵی ١٩٤٦ ژنانی هاندەدا کە بەشداربن لە چالاکی دەرەوەی ماڵدا بەڵام سنوورێکی زۆری دادەنا بۆ هەبوونی ئاشکرای ئەوان؛ ژنان تەنها ئەوکاتە بەراورددەکران کە بتوانن یارمەتی پیاوان بدەن بۆئامانجی میللی. کۆمار یەکەم دەوڵەتی کوردی بوو کە خواستی دیموکراتیکو مودێرن بوونی هەبوو. پێکهێنانی حیزبێکی ژنان ئەم سیمایەی بردەسەرەوە: ژنان هەرلە سەرەتای حکوومەتی خودموختارەوە لە مەیدانە گشتیەکاندا دیاربوون. بوونی حیزبی ژنان ئامادەبوونی ژنانی لە ژیانی سیاسی کۆماردا بە شێوەیەکی فۆرمی ڕاگەیاند بەڵام لە هەمانکاتدا پاکانەکردنێکبوو بۆ وەلانانی ئەوان لە ئاستەکانی بڕیاردانی حیزبی دیموکراتی کوردستان. ئەم حیزبە وەکوو ڕێکخراوی ژنانی ح.د.ک. هەروەها ڕەسمییەتیدا بە جیاکردنەوەی ڕیزەکانی حیزب بەپێی جنسو ئەوەی کەهەرکامەیان ڕێکخراوی خۆیان هەبوو. ئاشکرایە کە ئەم دوانە لەبارودۆخێکی یەکساندا نەبوون.

ڕۆژنامەی کوردستان کەهەردووڕۆژ جارێک دەردەچوو، لەگەڵ چەندین گۆڤار و دواتریش ئێزگەیەکی رادیۆ، ئەمانە نیشاندەری نۆمای گەردوونی گشتی(Public Sphere) یەکە واخەریکی پێکهاتنە. بەڵام لەکاتێکدا کە نوخبەکان و دەوڵەمەندەکان رادیۆیان لەبەردەستدابوو، باقیخەڵکی پایتەخت دەیانتوانی گوێڕایەڵی ئەو بڵیندگۆیانە بن کە لەسەر چوارڕێانەکان دامەزرابوون. هەرچۆنێک بێت گرینگە سەرنجی ئەم خاڵە بدرێت کە تەواوی بڵاوکراوەکانو ئێزگەی رادیوکەش هی حیزبیدیموکراتی کوردستان بوون و لەلایەن ئەوانەوە بەڕێوە دەچوون. ئەمەش ئەو هەڵومەرجەنیە کە لە گەردوونیگشتی بچێت کە تێیدا وێژەران/گوێگران و نووسەران/ خوێنەرانی جۆراوجۆر لەدەسەڵاتی بەڕێوەبەر سەربەخۆن. سەرەرای ئەوەش کەشوهەوایەک بۆباسکردنی چالاکی ژنان و سیاسەتی ڕەسمی سەبارەت بە دووجنسەکە دەستەبەرکرا.

دەوڵەتی میللی ئازەربایجانی دراوسێ لەکۆماری کوردستان رادیکاڵتربوو. لە ئازەربایجان بەپێچەوانەی کوردستان چاکسازی زەویوزار هەرچەند سنووردارێش بەڕێوەچوو و مافی ژنان بۆ بەشداربوون لە هەڵبژاردنە گشتیەکاندا بەرەسمی ناسرا.

پایتەختی ئازەربایجان واتە تەورێز دووهەمین شاری گەورەی ئێران بوو و تا کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم بە گەورەترین

ناوەندی شاری لە وڵات ئەژمێردرا. ئێرە هەروەها ناوەندی شۆرشی رادیکاڵی مەشرووتییەتی ئێران لە ساڵەکانی ١٩٠٦ - ١٩١١ بوو. میرجەعفەری پیشەوەری سەرۆکی حیزبی دیموکراتی ئازەربایجانو سەرۆک وەزیری حکوومەتی میللی بەیەکێک لەسیما ناسراوەکانی بزووتنەوەی کومونیستی وڵات دادەنرا. هەبوونی هێزەکانی سۆڤییەتیش لەناوچەکەدا فاکتەرێکی دیکەبوو. بارودۆخی پێشکەوتووی ژنان لەکۆمەڵگای سۆڤییەت یەکێک لەوبابەتانەبوو کە پەیتاپەیتا لە دەزگاکانی راگەیاندن چ بەگوتن و چ بەنووسین دەهاتنە گۆڕ. لە بڵاوکراوەکانی کوردستان و ئازەربایجاندا بەشداری ژنانی سۆڤییەت لە شەڕی دژی فاشیسمدا بەردەوام وەکوو بەڵگەیەک بۆئازادی ئەوان نیشاندەدرا. گرینگەبزانین کە مافی ژنانی فەرانسە بۆ بەشداریکردن لە هەڵبژاردنە گشتیەکاندا تەنها لەساڵی ١٩٤٤ واتە دووساڵ پێش ئازەربایجان بەرەسمیناسرا.

نیوسەدە پاش پێکهاتنی حیزبی ژنان وادەردەکەوێت کە بزووتنەوەی فێمینیستی لە کوردستان هێشتاش هەر وەدوای بزووتنەوەی میللی دەکەوێت. سەرکوتی توندوتیژی میللی سێبەری خستووەتەسەر سەرکوتی جنسیو چینایەتی؛ تەنانەت جەختکردنی رێبەرانی ناسیونالیست لەسەر خەباتی میللی لەوەش رێگرترە؛ ئەوان بە ئاشکرا پێشتریەتی ئەدەن بەخەباتیمیللی تا بەخەباتی چینایەتیو هەروەها یەکسانی دووجنسەکە. زۆرلە حیزبە ناسیونالیستەکان کەم بایەخدەدەن بە پێشتریەتی چینەکانو جنس و ئەم بابەتانە ئەهێڵنەوە بۆداهاتوو. دوو حیزبی سیاسی واتە کۆمەڵە(رێکخراوی کوردستانی حیزبی کومونیستی ئێران) و حیزبی کرێکارانی کوردستان (پکک) لە خەباتی چەکداریو رێکخستنی سیاسیدا مەودایەکی زیاتریان بەخشیوە بەژنان. دەوری ژنان لە پکک دا ساڵی ١٩٤٦مان وەبیردێنێتەوە. لەکاتێکدا کە ژمارەیەکی زۆری ژنان خۆیان خەریککردووە بە هەڵسوورانی نانەریتی(وەکوو چالاکی چەکداری لەشەڕداو لەدەرەوەی شەڕیش، رۆژنامەگەریحیزبیو کاری بەکۆمەڵ)، هیچکامیان نەگەیشتوونەتە پلەی باڵای رێبەرایەتی. هێندێک لەحیزبەسیاسیەکان وەکوو پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکیەتی نیشتمانی کوردستان، ئەویان زیاترو ئەمیان کەمتر لەراستیدا پێشیان بە گەشەکردنی بزووتنەوەی ژنان گرتووە. بۆنموونە پارتی وانیشاندەدات کە کۆمەڵگای کوردستان ئیسلامیو نەریتیە وەهەربەوپێیەش ژنان دەبێ فۆرمە نەریتی ۆ ئایینیەکانی دەسەڵاتی پیاوسالاری پەیرەوبکەن. ئەم تاقمە لە ناسیونالیستەکان بە جەختکردن لەسەر دواکەوتوویی کۆمەڵگای کورستان زیاتر دڵلەدوابوونی خۆیان بۆ پیاوسالاری دەردەبڕن تاوەکوو بەرژەوەندی ژنان لە نەریتگرایی.(٣١)

سەرهەڵدانی شارنشینی، پێکهاتنی چینی ناوەراستو چینیکرێکار، گەشەی پەروەردەو دەرکەوتنی Diaspora (کۆمەڵی دوورخراو و کوچکردوو)ی کوردەکان لەرۆژئاوا، هەموویان یارمەتیدەرن بۆگەشەکردنی بزووتنەوەی فێمینیستی و پەیوەندی رۆژلەدوایرۆژ زیاتری لەگەڵ فێمینسمی رادیکاڵ و سوسیالیست. رەخنەگرتن لە سیستەمی پیاوسالاری لەلایەن ئەوفێمینیستە کوردانەوە کەسەربەهیچ حیزبێکنین ماوەیەکە دەستییپێکردووە. نووسەرانی کورد، بەژنو پیاوەوە توندوتیژی پیاوسالارانەیان

چ لە کوردستانو چ لەناو دیاسپۆرادا خستووەتە ژێرپرسیارەوە.

مێژووی بزووتنەوەی رزگاریخوازی ژنانی کوردستان هەروەکوو خودی خەڵکی کوردستان سەرکوتکراوە. زانیاری لەسەر دەسکەوتەکان و شکستەکانی زۆرکەمە. دەرخستنی ئەم مێژووە لەگرەوی پێشکەوتنی خودی بزووتنەوەکەدایە.

جیاوازییەک لەنێوان کوردستانو رۆژئاوادا، سەرکەوتنی ناسیونالیسمە لە "دیموکراسیە رۆژئاواییەکان" دا. لە کۆتایی سەدەی هەژدەوە ناسیونالیسمی رۆژئاوایی دەسەڵاتی دەوڵەتی لەدەستدایە، میللەت و دەوڵەتی میللی خۆی پێکهێناوە.

هەرلەسەرەتاوە "میللەت" ژنانی دەرهاویشتەدەر (لەناو سەرچاوەگەلێکی روو لە زیاد بووندا بروانە نێلسۆن Nelson ١٩٩٨). لەهیچ شوێنێک ژنان بە شارۆمەندی تەواو نەژمێردرانو زیاترلە یەک سەدە خەباتی فێمینیستی پێویستبوو تا رێگایان پێدرا کە بتوانن کەڵک لەمافەکانی شارۆمەندێتی خۆیان وەکوو مافی دەنگدان وەرگرن. ژنان لەراستیدا لەرێگای خەباتی سیاسی رێکخراو و رووبەڕووبوونەوەی بەربڵاوی تێئۆریک لەگەڵ پیاوسالاریدا توانیویانە لەزۆربەی "دیموکراسیە رۆژئاواییەکاندا" یەکسانی یاسایی وەدەستبێنن. بەڵام نابەرابەربوون ریشەکەی لەخودی کۆمەڵگای سەرمایەداریدایە. ململانێی نێوان ناسیۆنالیسم و فێمینیسم هەروا بەچارەسەرنەکراوی ماوەتەوە. دژبەری لەناو بزووتنەوە میللیەکان لە جیهانی روولەگەشەدا تەنانەت بەرجەستەترە. ناسیۆنالیسمی تورکو عەرەبو ئێرانیش لەساڵەکانی پاش شەڕی جیهانی یەکەمدا دەسەڵاتیان گرتەدەست. تۆماری ئەوان لەسەر مامەڵەکردن لەگەڵ پەیوەندی دوو جنسەکە لە هیچرووییەکەوە لەهی هاوتارۆژئاواییەکانیان باشتر نییە. ئامانجی بزووتنەوەی میللی لە کوردستان بەپێچەوانە گەیشتنە بە دەسەڵاتی دەوڵەتی. ئەوەندەی کە دەگەڕێتەوە سەر ئەزموونی دەوڵەتەکەی خۆیان لە ئێران ساڵی ١٩٤٦ و لە عێراق پاش ١٩٩٢ ناسیونالیسمی کوردی لەو رەوتەی کەلەرۆژئاواوە دەستپێیکردبوو لای نەداوە.

ئەم ململانێیە لەکوردستان بەردەوام لە رێگای گفتوگۆ و سازانێکەوە کە بەهۆی درندەیی قەومکوژیو جینوساید بەدەستی چوار دەوڵەتی میللییەوە بەسەر هەردوولادا دەسەپێندرێت، یەکلادەبێتەوە. ماوەتەوە بزانین ئایا فێمینیستەکوردەکان رێگادەدەن بە ناسیۆنالیسم کە بەردەوام هەروەکوو پاسەوانی پیاوسالاری بمێنێتەوە. بەڵام زۆر ساویلکەییە ئەگەر پێمانوابێت کە ناسیۆنالیسم تاقە کۆسپە لەسەررێگای رزگاری ژناندا. فێمینیسم وەکوو بزووتنەوەیەکی وشیار بۆلەناوبردنی پیاوسالاری، لەناوخۆیەوە لەلایەن هێندێک هەڵوێستی تیۆریکەوە کە داواکاری سازشکارییە، بەزێندراوە. ئەوبانگەوازەی کە لەرۆژئاواوە لەلایەن فێمینیستە پۆستمودێرنەکانو تیۆریسیەنەکانی سیاسەتی پێناسە (هەویەت)وە بۆ "فێمینیستە خۆجێییەکان" دەکرێت، هاندانە بۆ سازان لەگەڵ پیاوسالاری ئایینی، قەومی و میللی. بەڵام سیاسەتی ناسیۆنالیستی

سەرچاوە
Serchawe

کوردەکان سە بارەت بە "پرسی ژنان" لەچاو ئەو ڕێوشوێنەی پۆستمودێرنەکان دایدەنێن، دەیان ساڵ لەپاشە. (بڕوانە نووسراوەکەی Klein لەم کتێبەدا) لەکاتێکدا کە ناسیۆنالیسمی کورد لەوەدا سەرکەوتووە کە ڕۆڵی پاسەوانی پیاوسالاری بگێڕێت، خۆجێیخوازی و تیوریەکانی خۆجێیبوون بانگهێشتنی فێمینیسم دەکات ببێتە دەستەمۆی ناسیۆنالیسم. سەرەڕای سەرکوتکردنی دڕندانەی میللی کەدژبە خەڵکی کورد بەڕێوەدەچێت، زۆرتر لەوەدەچێت کە فێمینیستە کوردەکان لەبەرخاتری ئایینزو میللەت و بێخەوشی قەومی، ناکەونە پاڕانەوە لەبەردەم پیاوسالاریدا.

پەراوێزەکان

١- ئەم بەشە دووبارەنووسینەوەی توێژینەوەکانی منن لەژێر ئەم سەردێرەدا. من لە بڵاوکراوەکانی "کۆمەڵەی ژ - ک"، بڵاوکراوەکانی کۆماری کوردستان، دەستنووسەکان، وتووێژەکانو هەروەها سەرچاوەی ناراستەوخۆ کەڵکم وەرگرتووە.

٢- وشەی "کۆمار" لەڕۆژنامەی کوردستان بڵاوکراوەی حیزبی دەسەڵاتداردا بەکارهێندراوەو ڕێبەری حیزبو دەوڵەت واتە قازی محەممەدیش وەکوو "سەرۆک کۆمار" ناسراوە. کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستان بڕیارێکی دەرکرد و هەمووانی ئاگادارکردەوە کاتی ناردنیءنامە بۆ قازی محەممەد بنووسن "سەرۆککۆماری کوردستان" (کوردستان ژمارە ١٤، ١٣ مانگی دووی ١٩٤٦ ل ٤). بەڵام لەژێر فشاری سۆڤییەتدا ئەم ناوە لەچوارچێوە ڕەسمییەکاندا لابراو بەسەرۆککۆماریان گوت پێشەوا. کوردەکان هێشتایش هەر هەرپێیءدەڵێن کۆمار.

٣- ڕێبازی کۆمەڵەی ژ. ک. دیموکراسیەو بۆ بەختەوەری ژیانی ئینسانەکان تێدەکۆشێت.(بڕگەی ٨ی پلاتفۆرمی بڵاوکراوە لە نیشتمان ٦،٤ ١٩٤٢ دا تەنها سێ بڕگەی بەڵگەنامەیەکی دووروودرێژتر بڵاوکراوەتەو).

٤- دەقی شانۆنامەکە نەماوەتەوە. زۆرترین ڕوونکردنەوە لەلایەن فەرشی (١٩٩٥)ەوە دراوە. لێکدانەوەیەکی کورت لە کتێبەکەی Eagleton دا هاتووە (١٩٦٣).

٥- ئەم بەڵێنە لە مەرامنامەی حیزبدا دراوە (بڕوانە ژێرنووسی ژمارە 9 لەخوارەوە)؛ هەروەها بڕوانە:

Eagleton.(١٩٦٣:٤١-٧٠)

٦- کتێبی اسامی دهاتکشور(٢٦:١٩٥٠)

٧- فرهنگ جغرافیایی ایران(٥١٢:١٩٥١)

٨- بەپێی زانیاری لەلایەن دەوڵەتی ئێرانەوە (٥ - ١٤ :١٩٦١)

٩- مەرامنامەی حیزبی دیموکراتی کوردستان (١ - ٣٠:١٩٧٠)

١٠- کوردستان (١٩٤٦) ١٠(٦ مانگیءدوو): ٤،١.

١١- کوردستان (١٩٤٦) ١٣(11مانگیءدوو):١.

١٢- گۆڤاری "گرووگاڵی منداڵانی کورد". بۆ نموونە ئەم شێعرە بڵاوکردوەتەوە:

بۆ کچان

ئەی کیژی کورد! تۆیش هەروەک براگەورەکەت فێری خوێندن بە
نووری دیدەم قەت دەست لەخوێندن هەڵمەگرە.
براکەت پێویستی بە یارمەتی تۆیە،
ئەو زۆر موحتاجی بیری جوانی تۆیە.
کاکت بەقوربانت بێت خوشکم فێری خوێندن بە،
چونکوو ئەوەی نەخوێندەوارە حەیوانە. (١٩٤٦:٧)

١٣- **کوردستان** (١٩٤٦) ٢٧ (٢٥ **مانگی سێ**):٣-٢.
١٤- **کوردستان** (١٩٤٦) ٢٩ (٣٠ **مانگی سێ**):٤.
١٥- **کوردستان** (١٩٤٦) ٢٤ (١٣ **مانگی سێ**):٧.
١٦- **کوردستان** (١٩٤٦) ٢٤ (١٣ **مانگی سێ**):٣.
١٧- **کوردستان** (١٩٤٦) ٧٩ (٢٢ **مانگی هەشت [دەبێ ٢٠ی مانگی هەشت، واتە ٢٩ گەلاویژ بێت]**):٤.
١٨- **کوردستان** (١٩٤٦) ٨٥ (٥ **مانگی نۆ [دەبێ ١٢ی مانگی نۆ واتە ٢١ی خەرمانان بێت]**):١.
١٩- **کوردستان** (١٩٤٦) ٧٧ (١٥ **مانگی هەشت**):٤.
٢٠- **کوردستان** (١٩٤٦) ٧٧ (١٥ **مانگی هەشت**):٤.
٢١- **کوردستان** (١٩٤٦) ٨٥ (٥ **مانگی نۆ [دەبێ ١٢ی مانگی نۆ، واتە ٢١ خەرمانان بێت]**):١.
٢٢- **کوردستان** (١٩٤٦) ٢٤ (١٣ **مانگی سێ**):٥.
٢٣- **کوردستان** (١٩٤٦) ١٦ (١٨ **مانگی دوو**):٤.
٢٤- **بەکەڵکوەرگرتن لە دەستنووسەکانی محەمدامین مەنگوڕی نووسراوە** (٧ - ١٩٥٨:١٧٦). **نووسەر خۆی لە عەشیرەتی مەنگوڕ لەتایفەی بڵباسە و سەبارەت بە شوێنەواری ئەم یاسایە لە سەر خەڵکی ناوچەکە لێکۆڵینەوەی دەکرد لەکاتێکدا کە ماوەیەکی کورت پاش رووخانی کۆمار بەنهێنی دەژیا.بڕوانە** (١٩٥٧:٢٢٥-٦)**Edmonds سەبارەت بەرەدووکەوتنی کچان لەناو بڵباسدا. لێرەدە سپاسی بەڕێز مەحموودی مەلاعیزەت دەکەم کە ئەم دەستنووسانەی پێدام. ئەو خۆی ئەم دەستنووسانەی لەسوید بڵاوکردووەتەوە.**
٢٥- **کوردستان** (١٩٤٦) ١٠ (٤ **مانگی دوو**):٣.
٢٦- **کوردستان** (١٩٤٦) ٢ (١٣ **مانگی یەک**):٤.

سەرچاوە
Serchawe

٢٧- کوردستان (١٩٤٦) ٢٧ (٢٥ **مانگی سێ**):٣.

٢٨- کوردستان (١٩٤٦) ٢٨ (٢٧ **مانگی سێ**.ص

٢٩- کوردستان (١٩٤٦) ٧٣ (٤ **مانگی هەشت**):٢.

٣٠- کوردستان (١٩٤٦) ٧٢ (٣٠ **مانگی یەک**):٤.

٣١- بۆ نیشاندانی نموونەیەک لەم چەشنە بیرکردنەوە، وتووێژێک دەگێرینەوە کە ساڵی ١٩٩٣ لەگەڵ چوارکەس لەرێبەرانی یەکیەتی ئافرەتانی کوردستان کە یەکێکە لەرێکخراوەکانی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق. یەکێک لەم ژنانە کوشتنی بەربلاوی ژنان رەتدەکاتەوەو ئەڵێ کە تەنها یەکدوو ژن لە سلێمانی کوژراون. لەوەڵامی پرسیارێک سەبارەت بە هەڵوێستی ئەوان بەرامبەر بە رەدووکەوتنی کچان وەکوو رێگایەک بۆدەربازبوون لە هاوسەرێتی رێکخراو لەلایەن بنەماڵەوە، ژنبەژنە و فرۆشتنی کچان، یەکێک لەو ژنانە ئەڵێت ئەو دژبەو کارانەیە چونکوو ئەو لەوباوەڕەدایە کە ئەوانە دژبە نەریتی خەڵکی کوردستانە. یەکێکیتر لە رێبەرانی رێکخراوی ژنان دژایەتی رەدووکەوتن دەکاتو ئەڵێت:

من ناتوانم راستەوخۆ بڵێم کە ئەمکارە (رەدووکەوتن) شتەیەکی باشە. ئێمە بە روونی ئەو کۆمەڵگایە دەناسین کە تێیدا دەژین.ئێمە چ فەرهەنگێکمان هەیە ؟ ئەگەر ئێمە لە چوارچێوەیەکی بەریندا باسی مافی ژنان بکەین، خودی کۆمەڵگا لە بەرامبەرماندا رادەوەستێ. ئێمە دەبێ هەنگاو بەهەنگاو لەگەڵ کۆمەڵەکەماندا بچینە پێش. فەرهەنگی ئیسلامی و کوردی بوونەتە یاسای کۆمەڵایەتی ؛ ئەگەر ئێمە ئەم سنوورە تێپەرکەین، سەرناکەوین.

ئەم چوار ژنەی وتووێژەکەیان لەگەڵداکراوە رێبەری یەکیەتی ئافرەتانی کوردستان بوون و بەسەردان هاتبوون بۆ ئەورووپا بەمەبەستی راکێشانی پشتیوانی بۆ چالاکییەکانیان.(١٢٢،١٩٩٣:١٢٤ **چەنگیانی**).

سەرچاوەکان:

- **نەناسراو.** (٤ - ١٩٤٣)«**ئاخافتنی برایانو خوشکان.**»، **نیشتمان** ٣/٤ (١٣٢٢**دیسامبری** ١٩٤٣ **ژانویە** ١٩٤٤)٤-٢٣.
- **جەزا چەنگیانی** (١٩٩٣) **چاوپێکەوتنیک لەگەڵ چوار ئافرەتی سەر بە یەکیتی ئافرەتانی کوردستان. خەرمانە** ١٠- ٩: ١٢٢ ؛ ١٢٤.

Eagleton Jr William (1963). The Kurdish Republic of 1946. London: Oxford University Press
Edmonds, C.J. (1957). Kurds, Turks and Arabs. London: Oxford University Press

- **فرهنگ جغرافیایی ایران** (١٩٥١). **جلد** ٤، **تهران چاپخانه ارتش**، ١٣٣٠.

سەرچاوە Serchawe

- برایم فەرشی(١٩٩٥)"کورتەیەک لە سەر شانۆی «دایکی نیشتمان»". گزینگ ٧:٢٨ -٢٣.

- گروگالی منداڵانی کورد (١٩٤٦) (١)١ (٢١ مانگی سێ)

- دولتایران (١٩٦١). وزارت کشور، آمارعمومی، آمار سرشماری منطقەای اولین سرشماری ملی در ایران، آبان ١٣٣٥(مانگی یازدەی ١٩٥٦)، بەرگی جلد ٤٧، منطقه سرشماری مهاباد، ٥- ١٤ : مه ١٩٦١.

- کتاب اسامی دهات کشور (١٩٥٠)جلد ١ استانهای ٣،٢،١ و ٤، تهران وزارت کشور اداره کل آمار و ثبت احوال، فروردین ١٣٢٩، چاپ دوم: ٢٦.

- محمدامین مەنگوری (١٩٥٨). بەسەرهاتی سیاسی کورد لە ١٩١٤وە هەتا ١٢ی تەمووزی ١٩٥٨، بەرگی یەکەم، دەستنووس. لەسوید لەژێر سەردێری `بەسەرهاتی سیاسی کورد لە ١٩١٤وە هەتا ١٩٥٨. بەشی یەکەم ١٩٩٩.

- مەرامنامەی حیزبیدیموکراتی کوردستانی ئێران. گۆڤاری تودە ژمارە ١٩، پووشپەڕ ١٣٤٩ - ١٩٧٠ : ١ - ٣٠.

- رسول میکائیلی (١٩٤٦). "پەروەردەی ژنان" کوردستان ٧٥ (١١ مانگی هەشت):٤

Nelson, Dana(1998).National Manhood: Capitalist Citizenship and the imagined Fraternity of White Men. Durham: Duke University Press.

سەرچاوە: ماڵپەڕی ڕۆژی کورد - ڕێکەوتی: ٢٥ی جانیوێری ٢٠١٧

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

بانەمەڕی ٢٧٢٢ی کوردی = مای ٢٠٢٢ی زایینی

سەرچاوە
Serchawe